

Պաշտօնաթերթ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿԳՈՒԹԵԱՆ

ՓԵՏՐՈՒՄ 28, 2021

Ե. Տարի, թիւ 8 (215) (Նոր Շրջան), Հիմնուած 1899-ին, իբրեւ «Զայն Հայրենեաց»

ԱՅՍ ԹԻՒՈՎ ԿԱՐԴԱԼ՝

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԵՐՔԻՆ ՏԱԳՆԱԴՐԸ...	Էջ 2
ԼԵՌՆԱՅԻՆ ԴԱՐԱՔԱԴԻ ՄԱՍԻՍԻՆ...	Էջ 3
ՄԱՍԻՍԻ ԶՈՅՔ ՊԱՐԱԴՆԵՐՈՒՆ ԵՄԱՆ...	Էջ 4
ՅԱԿԵՐԺԻԹԵԱՆ ՄԱՍԻՍԻՆ ԶԱՅՈՅ ԼԵՂՈՒՆ...	Էջ 4
ՓԱՆ ԹՈՒՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՅՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՅԱՒԱՐՈՒՄԸ...	Էջ 5
ՍՐՈՒՄԵՆՏԵԱՆՆԵՐԸ...	Էջ 6
ԻՐԱՆԻ ԳԻՒՄԵՆԱԳԵՏ ԷՍՄԱՅԻԼ ՈՍՅԻՆ...	Էջ 7
ԻՆՊՐԱՆՈՒՄ Է ՍՐԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՅԵՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԵՏԻՆ...	Էջ 8
ԴԻԹԻՍ... ՈՒԼԵԱՍ ՍԱՐՈՅԵԱՆԻ ՇԵՏ...	Էջ 9

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆԸ ԿԸ ԶԳՈՒՇԱՅՆԵ ՔԱՂԱՔԱՅԻԿԱԿԱՆ ԲԱՆՈՒՄՆԵՐԵՆ

Փետրուար 25-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը հանդես եկաւ յայտարարութեամբ, որուն մէջ կ'ըսէ.

«Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, տեղեկանալով բարձրագոյն հրամանատարական կազմի եւ դրան յաջորդած ՀՀ վարչապետի յայտարարութիւններին, խոր մտահոգութեամբ հետեւում է դրանց շուրջ ընթացող վարձապահութիւններին: Յետպատերազմեան ճգնաժամային այս իրավիճակում, երբ հայրենիքը դիմագրաւում է քաղաքական, տնտեսական եւ հասարակական բազմաթիւ մարտահրաւերների, մեղադրանքների եւ քաղաքական հաշուեյարդարների չընդհատուող կոչերը վտանգում են ազգային միաբանութիւնն ու անվտանգութիւնը:

Մայր Աթոռը անթոյլատրելի եւ կործանարար է համարում իրավիճակի հետագայ սրումը՝ կոչ անելով մեր ժողովրդին դրսևորել խոհեմութիւն եւ պատասխանատւութիւն, շտրքել սաղրանքներին եւ վերծ մնալ քաղաքացիական բախումներից:

Մայր Աթոռը յորդորում է ՀՀ նախագահին, վարչապետին, Ազգային Ժողովի նախագահին, կառավարութեան անդամներին եւ բոլոր քաղաքական ուժերի առաջնորդներին ստեղծուած ծանրագոյն իրավիճակից ելքեր փնտռել բանակցային սեղանի շուրջ՝ ի սեր մեր հայրենիքի եւ ժողովրդի:

Թող Ամենայնաման Աստուած իր Սուրբ Աջի հովանւոյ ներքոյ խաղաղութեան եւ անդորրի մէջ պահի մեր հայրենի պետութիւնն ու մեր ժողովրդին»:

Խմբագրական Միացեալ Ցայտարարութիւն

ՄԵՐ ԱՆՇՐՋԱՆՅԵԼԻ ԱՌԱՋՆԱՅԵՐԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԱՅՍՈՐ

Մեր հայրենիքը այսօր կ'ապրի իր ժամանակակից պատմութեան ամենավտանգաւոր շրջաններէն: Արցախեան պատերազմին մենք կորսնցուցած ենք պապենական հողեր: Չոհուած են մեր լաւագոյն տղոց մէկ մասը: Անհասկանալի կերպով կ'իրականանան սահմանագծման գործընթացները: Հայրենիքի ինքնիշխանութիւնը հարցականի տակ է: Հայ ժողովուրդը վիրաւոր է: Ղարաւոր պատմութիւն ունեցող Հայ ազգը կ'ապրի նաեւ արժանապատուութեան ճգնաժամ: Այս բոլորին վրայ եկաւ աւելնալու այսօր, իր նախանշաններով արդէն իսկ առկայ, ներքին խռովութիւններու ազդանշանը: Վիճակը յղի է ծանր հետեւանքներու տանող սպառնալիքներով: Ի տես ստեղծուած այս պայմաններուն՝ կարելի չէ լուռ մնալ: Այսօր, այս պահուն, մեզի համար կան ՀԻՆԳ կարելու արաջնահերթութիւններ, որոնց շրջանցումը կամ անտեսումը ազգային ինքնութեան կործանման կրնայ առաջնորդել:

* **ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԳԱՐԱՓԱՐԻ ԱՐԺԵՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒՄ** Մինչ դէպքերը թաւալելու կ'ընթանան, իւրաքանչիւր հայորդիի՝ իշխանամետ, թէ ընդդիմադիր, գերագոյն արժէքը պէտք է ըլլայ Հանրապետութեան գաղափարի պահպանումը: Մեր ժողովուրդին համար չկայ աւելի վեհ արժէք:

* **ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ՝ ՄԱՆԷ ԲԱՆԵ ՎԵՐ** Հայրենիքը վեր է անձի պաշտամունքէ, կուսակցական նեղմտութենէ, իշխանատենչ կամ աթոռամոլ մոլուցքէ եւ հաւաքականը՝ անձին համար գոհելու հիւանդագին հոգեբանութենէ:

* **ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԿԱՐՄԻՐ ՊԻԾ** «Հրապարակի դէմ հրապարակ» հասկացողութիւնը խորթ է մեզի համար: Այս բանը մեր ժողովուրդը կրնայ առաջնորդել քաղաքացիական վտանգաւոր բախումներու, մինչ թշնամին նստած մեզ կը դիտէ: Այս պահուն էական է դրսևորել ծայրայեղ եւ պատասխանատու գսպուածութիւն:

* **ԳՈՐԾՈՂ ԻԾԱՄՆՈՒԹԵԱՆ ՄՆՅԱՊԱՐ ԵՒ**

ԲԱՅ ՆԱՄԱԿ ՀՀ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾՈՑ ՆԱԽԱՐԱՐ ԱՐԱ ԱՅՎԱԶԵԱՆԻՆ

ԱՄՆ նոր վարչակազմի կազմութիւնը և ԱՄՆ Քոնկրեսի 117-րդ նստաշրջանի մեկնարկը, Արցախի դէմ սանձազերծուած Թուրքիոյ և Ատրպէյճանի վեցշաքաթեայ պատերազմի լոյսին տակ, առիթներ են նոր հնարաւորութեան՝ խթանելու ԱՄՆ-Հայաստան յարաբերութիւնները, արծարծելու ատրպէյճանա-թրքական յարակողապաշտութիւնը, աջակցելու Արցախի անվտանգութեան և իրականացնելու հայ ժողովրդի ազգային և ժողովրդավարական չգտումները:

Հայաստանի Հանրապետութիւնը - յանձինս իր դիւանագիտական ներկայացուցչութեան - և ամերիկահայ համայնքը, որպէս մեր գերտերութեան քաղաքացիներ, իւրաքանչիւրը այս գծով կենսական դեր ունի: Իր հերթին, Հայաստանը բարեբախտութիւնը ունի, որ Ուաշինկթոնի մէջ ներկայացուած երկար տարիներու փորձ ունեցող ու չեռնհաս դեսպանով՝ միջազգային դիւանագիտական բարձրագոյն մակարդակներու վրայ արդիւնաւետ կերպով առաջ տանելու Հայաստանի Հանրապետութեան ազգային շահերը: Դեսպանն ու անոր արհեստավարժ թիւր դրական գնահատանքի արժանապատեան ԱՄՆ իրենց գործընկերներու, ամերիկահայ համայնքի կազմակերպութիւններու լայն շրջանակի և Ուաշինկթոնի արտաքին քաղաքական դէմքերու կողմէ:

Որպէս ամերիկեան քաղաքացիական հասարակութեան մէջ խորապէս ընդելուծուած և ԱՄՆ կառավարութեան հետ աշխատելու հարիւրամեայ փորձ ունեցող համայնք, մենք անկախ Հայաստանի վերածնունդէն ի վեր նախանշախնդիր եղած ենք, որ Հայաստանի Հանրապետութեան միջազգային

գալին դիւանագիտական ներգրաւուածութեան աստիճանը վեր պահել մեր հայրենիքի ներքին քաղաքական իրադարձութիւններէն: Վտանգը պարզապէս չափազանց մեծ է արտասահմանի մէջ դիւանագետներ նշանակելու հարցով առաջնորդուիլ բացի մասնագիտական հմտութիւններու չափանիշէն: Կուսակցական կամ հատուածական անհանգրստութիւններ - որոնք այսօր ակներեւ են Նրևանի մէջ- երբեք առիթ պէտք չէ հանդիսանան արտերկրի մէջ Հայաստանի ներկայացուածութեան նշանակումի համար: Քաղաքականութիւնը պէտք է, ինչպէս կ'ըսեն, աւարտի ջուրի եպրին:

Այս ծիրին մէջ, յատկապէս վճռական այս պահուն, մենք խստօրէն և բացայայտօրէն դէմ ենք պառակտիչ եւ դիւանագիտական ոչ մէկ փորձ ունեցող Լիլիթ Մակունցի նշանակման անպատասխանատու որոշումին, իբրեւ փոխարինող ԱՄՆի մօտ ՀՀ դեսպան Վարուժան Ներսիսեանին: Սոյն նամակով կը պահանջենք, որ բեկանէք զայն առաջադրելու որոշումը և մեր սեփական կառավարութեան կը յայտնենք անոր ունականութիւններու հանդէպ մեր ունեցած վերապահումները:

ՀՅՊ Կեդրոնական ՌԱԿ Արեւելեան
Վարչութիւն Մամերիկայի
Արեւելեան Մամերիկայի Ծրջանային Վարչութիւն
Փետրուար 26, 2021

Միացեալ Հաղորդագրութիւն

ԿԱՅԱՑԱԻ ՌԱԿ ՄԱՍԼՈՅ ԱՇԽԱՐՀԱՍՓԻՌ ՕՐԿԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Վերջին տարիներու չիւսմադրուած աշխատանքներէ ետք, հայ ժողովուրդի դիմագրաւած նորօրեայ արհաւիրքները միասնաբար եւ միակամ դիմակալելու ժամանակը հասուն նկատուեցաւ ՌԱԿ-ի աշխարհասփիւռ մամուլի օրկաններու խմբագիրներուն կողմէ:

Արդարեւ ժամանակի պարտադրած պայմաններով՝ առցանց հանդիպում մը տեղի ունեցաւ ՌԱԿ-ի ԱԶԳ եւ ԱԶԳ Օնլայն(Նրեւան), ԱՊԱԳԱՅ (Մոնթրէալ), ԱՐԵԻ (Գահիրէ), ԶԱՐԹՕՆԲ (Պէրթ), ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀ (Աթենք), ՊԱՅԲԱՐ (Պոսթըն), MIRROR SPECTATOR (Պոսթըն), ՍԱՐՏԱՐԱՊԱՍ (Պուլէնոս Այրէս) թերթերուն պատասխանատու խմբագիրներուն միջեւ:

Հանդիպման քննարկուեցան միացեալ գործելակերպի սկզբունքային հասկացողութիւն մը յառաջ բերելու կարելիութիւնները: Ժողովականները ճշդեցին նաեւ ապագայ միացեալ աշխատանքի գործնական չեւերն ու միջոցները:

Որոշուեցաւ հերթական հանդիպումներով համադրել մամուլի մեքենական կարելիութիւնները եւ ներդաշնակել օրկաններուն գաղափարական եւ քաղաքական ուղղութիւնները:

ՌԱԿ-ի Մամուլ օրկաններու Համախմբում

Խմբագրական

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԵՐՔԻՆ ՏԱԳՆԱՊԸ՝ ԻՐ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՆԵՐՈՎ

Եթե կայ աւելի վտանգաւոր ու կործանիչ պարագայ աւելի քան պատերազմի աղէտը, ատիկա ներքին պառակտումի հետեւանքով յառաջացած կամ յառաջանալիք քաղաքացիական պատերազմն է։ Արցախեան վերջին պատերազմին վերքերը չբուժուած՝ արդէն Հայաստան կը գտնուի ինքնակործանման սահմանին։

Երբ թուրքերը գործադրութեան դրին առաջին ցեղասպանութիւնը, իրենց նպատակը սահմանուած չէր միայն պատմական Հայաստանի ազգաբնակչութեան բնաջնջումով եւ անոր տոհմիկ օրրանին գրաւումով։ Ան պայմանատրուած էր նաեւ այն նախաձրագրումով որ կոտորուած ազգը չկարենայ գոնէ դար մը ամբողջ ուշքի գալ, անդրադառնալ պատահածին ու դիմել վրէժխնդրութեան։ Արդէն այդ նպատակը պարզ կը դառնար Թալէաթի պատասխանէն՝ Հենրի Մորկընթաուի որ հարցուցած էր դահիճին թէ ինչո՞ւ կը ջարդեն նաեւ հայ երեխաները. «որովհետեւ անոնք մեծնալով պիտի փորձեն իրենց հայրերուն վրէժը լուծել» պատասխանած էր մեծ դահիճը։

Եւ իրապէս ալ աշխարհացրիւ վերապրող հայութիւնը միայն յիսուն տարի վերջ կրցաւ ըմբռնել աղէտի տարողութիւնը. սկսաւ գնահատականը տալ այդ աղէտին եւ անդրադարձաւ վերակազմակերպման անհրաժեշտութեան։

Երգիծանկար՝ Թորոյի, յատուկ «Պայքար»ին

Եւ այսօր ալ թուրքը կանգնած է Հայաստանի սահմանին եւ միեւնոյն երանութեամբ կը դիտէ թէ Հայաստանի բնակչութիւնը ինչպէս կը դարմանէ իր վերքերը, ինչպէս կ'ողբայ իր մեռելները եւ ինչպէս լծուած է խելակորուստ ինքնասպանութեան։

Տակաւին ապահով չեն Հայաստանի սահմանները, վտանգուած է անոր տնտեսութիւնը եւ գրեթէ կազմալուծուած է բանակը։ Երբ այս բոլորը վերականգնումի կարիքն ունին՝ բնականոն կեանք մը վերստեղծելու համար՝ երկիրը մատնուած է քաղաքական տագնապի. իշխանութիւն եւ ընդդիմութիւն հակամարտութեան մէջ ինկած, զիրար կը վարկաբեկեն, եւ ժողովուրդը կը մատնեն շուարումի։ Իւրաքանչիւր կողմ մրցումի ելած՝ կը փորձէ հաստատել իր ժողովրդականութիւնը։

Երբ մահերու, հիւանդութեան ու ցուրտի պատճառով սկսան նօսրանալ շարքերը Հայրենիքի փրկութեան շարժումին, իշխանութիւնն ու անոր թմբկահարները պահ մը սկսան դամբանական կարողալ այդ շարժումին վրայ։ Սակայն, վերջերս, լրացուած շարքերով երբ կրկին հրապարակ իջաւ ընդդիմութիւնը՝ վարչապետը, մրցումի ելած, սկսաւ իր զանգուածը հակադրել ընդդիմութեան։

Դժբախտաբար ժողովուրդը երկու հակադիր ոյժերու միջեւ շուարած է։

Հայրենիքի փրկութեան ղեկավարը՝ Վազգէն Մանուկեան, իր բռնութեան կոչերով կը վախճնէ ժողովուրդը։ Առաւել, երբ նախկիններու ստուերները կը պարզուին ընդդիմութեան շարքերուն մէջ, ժողովուրդը աւելի եւս կը դառնայ վերապահ։

Հին վարչակազմի ներկայացուցիչները, իրենց անխնայ կողոպուտով փառեցուցած էին ժողովրդային զանգուածները. սակայն Նիկոլ Փաշինեանի իշխանութիւնը եւ անոր համակիր մամուլը ամբողջացուցին «կորումբացում» իշխանութեան պատկերը, իրենց տուր եւ անխնայ պայքարով։ Եւ զարմացան ալ որ նախկին վարչակազմի մնացուկները, վերականգնելով ու համախմբելով՝ անցան հակադարձութեան, արհեստավարժ լրատու միջոցներու համագործակցութեան սատարեց Սերժ Սարգսեանը։ Եթէ Նիկոլ կամ «իմ քայլականները» 70 կամ աւելի տոկոս հաւաքեցին վերջին ընտրութեան՝ այդ քուէներուն մեծ մասը հակադրուած էին հիմներուն։ Փաշինեան ընտրուեցաւ զանգուածային յաղթանակով մը եւ իշխանութեան գլուխը բերաւ որոնք անփորձ անձնաօթներու խումբ մը, մինչեւ այսօր ալ պետութիւն վարելու փորձը կը տրվին մեր ժողովուրդի գլխուն վրայ եւ անոր հաշուոյն։ Այդ անփորձութեան արդիւնքը այսօրուան պարտութիւնն է։ Տակաւին, եթէ որոշ զանգուած մը կը հետեւի Փաշինեանին, ատիկա առաւելաբար մղուած է հիմներուն վերադարձին վախով։

Դժբախտաբար երկու հակադիր զանգուածներուն մէջ չգոյացաւ երրորդ ոյժ մը որ կամ յաջողէր կամրջել բեւեռացման անջրպետը եւ կամ յաջողէր յաւակնիլ իշխանութեան։

Տրամաբանական էր որ երկիրը պարտութեան մատնող վարչապետը հեռանար իշխանութիւնէն։ Սակայն, ստորագրուած եռակողմ յայտարարութեան բաժնեկիցները կառչած են պարտեալ վարչապետին, որ ի կատար ածէ իր ստորագրած պայմանները։

Ընդդիմութեան միացած են համալսարաններ, մտաւորականներ եւ այլ խմբաւորումներ։ Սակայն, վարչապետը կը շարունակէ կառչած մնալ իր աթոռին։ Միայն վերջերս ռուսական Իսքանտեր կոչուած զինատեսակին մասին իր կատարած մէկ յայտարարութեան պատճառով ցնցուեցաւ Մոսկուան եւ ուղեց ցնցել նաեւ Երեւանը։

Փաշինեան խոստացած էր կայացնել արտահերթ ընտրութիւններ, յուսալով որ իր ժողովրդականութեան մնացուկով կրնայ պահպանել իր եւ իր դաշինքին իշխանութիւնը։ Սակայն, իր խորհրդարանական մեծամասնութիւնը,

կասկածելով արտահերթ ընտրութեանց ելքին վրայ, որոշեց ջնջել կամ յետաձգել այդ ընտրութիւնները, աւելի եւս շիկացնելով քաղաքական մթնոլորտը։ Վերջապէս, վերջին հանրահաւաքին ընթացքին Փաշինեան համակերպեցաւ խորհրդակցութեան նստիլ մինչեւ անգամ «ամէնէն սուր բննադատութիւնները կատարող հատուածին հետ եւս»։

Իր հերթին նախագահ Արմէն Սարգսեան, վերագտած ըլլալով իր առողջութիւնը, սկսաւ ընդդիմադիր թէ իշխանամէտ շրջանակներուն հետ խորհրդակցութիւններ կայացնել, երրորդ ոյժ մը յառաջացնելու նպատակով։

Սակայն, այս շփոթ վիճակին վրայ աւելցաւ ուրիշ տագնապ մը երբ բանակի Գերագոյն հրամանատարութիւնը կոչ մը ուղղեց՝ պահանջելով վարչապետին հրաժարականը։ Ձինոտրականութիւնը յայտնեց թէ իր համբերութիւնը հատած էր։ Կը պարզուի որ Փաշինեան, զինուորական եւ պատերազմական հարցերէ անտեղեակ՝ անտեղի տնօրինումներ կատարած էր պատերազմի ընթացքին։ Իսկ պատերազմէն վերջն ալ մէկ բարձրաստիճան զինուորականի՝ բանակի գլխաւոր հրամանատարութեան պետ՝ Օնիկ Գասպարեանի պաշտօնանկութիւնը, իր գազաքնակէտին հասցուց բանակին զայրոյթը։

Սակայն, հրաժարեցման այդ փորձը երկփեղկումի առաջնորդեց իշխանութիւնը՝ երբ նախագահը մերժեց ստորագրել վարչապետի տնօրինումին ներքեւ։

Իշխանութեան կողմէ «պետական հարուածի փորձ» նկատուեցաւ բանակի պահանջը եւ վարչապետը, զայրացած, պահանջեց որ բանակը զբաղի երկիրը պաշտպանելու գործով, իսկ իշխանամէտ շրջանակներն ալ սկսան մեկնաբանել որ սահմանադրականօրէն բանակը իրաւունք չունի քաղաքական հարցերու միջամուխ ըլլալու։

Բանակի սպառնալիքը պահ մը յառաջացուց վախը քաղաքացիական կռիւի մը, մասնաւոր որ նախագահը կը կողմնորոշուէր վարչապետին դէմ, իսկ պաշտպանութեան նախարարը՝ Վաղարշակ Յարութիւնեան կը մնար իշխանութեան կողքին։

Բացի ներքին քաղաքական տագնապէ բանակին սպառնալիքը գտաւ անհամեմատօրէն լայն արձագանգ աշխարհի մայրաքաղաքներուն մէջ։ Քառասուն չորս օրերու պատերազմին, երբ թրքական ապօրինի միջամբնութեան եւ սուրիացի ահաբեկիչներուն զոհ կ'երթային հազարաւորներ, մեծ երկիրներու մայրաքաղաքները, բացի Փարիզէն, լուռ անտարբերութեան մէջ էին։ Սակայն, պետական հարուածի հաւանականութիւնը կղպուած բերանները բացաւ։

Թէ՛ ո՞ր երկիրները արձագանգեցին եւ ի՞նչ ըսին, արդէն կը բացայայտէ քաղաքական շահադիտութեան ամբողջ հանդէս մը։ Նախ Արեւմուտքէն հասնող մեկնաբանութիւնները ամբաստանութեան մատը կ'ողողէին Մոսկուային, որ իբրեւ թէ կը փորձէր իշխանափոխութիւն կատարել Հայաստանի մէջ, ի նպաստ իր քաղաքական շահերուն։

Այսպէս, յայտարարութիւններ կատարողներու շարքին էին Եւրոպայի Խորհրդարանական Խորհուրդը (PACE), որ կը պաշտպանէր «ժողովրդական ընտրութիւններով կազմուած իշխանութիւնը» եւ կը յայտնէր թէ ինք պաշտպանն է այդ ժողովրդավարութեան։ Ամերիկայի արտաքին գործոց նախարարութիւնը անողդակի զգուշացում մը կատարեց Ռուսաստանին՝ հեռու մնալու Հայաստանի ներքին հարցերէն։ Մինչեւ անգամ ՆԱԹՕ-ն զգուշացում կատարեց «դէպքերու մագլցումին» դէմ։ Իրենց կարգին բարձրաձայնեցին Թուրքիան եւ Ատրպէյճանը։ Թուրքիոյ արտաքին գործոց նախարարը՝ Մեվլութ Չաւուշօղլու յայտարարեց որ շրջանի երկիրները պայմանատրուած են քաղաքական կայունութիւնը պահպանել եւ դատապարտեց բանակի «պետական հարուածի փորձը Հայաստանի մէջ»։ Իսկ Իլիհամ Ալիեւ ազդարարեց որ «Հայաստանի ներքին խմորումները պատճառ չդառնան Նոյնմբէր 9ի ստորագրուած պայմանագրի գործադրութեան»։ Իսկ Ռուսաստանի պետական Տումայի ներկայացուցիչը բարարարուեցաւ հաստատելով որ «ինքնիշխան Հայաստանի ներքին իրադարձութիւններ են կատարուածները» հասկցնելով որ արտաքին ոյժերը հեռու մնան անկէ։

Սակայն այնքան աղմուկ միջազգային հրապարակի վրայ եւ այդ ալ՝ բարձրագոյն ատեններէ չափազանց յատկանշական քաղաքական տարողութիւն մը պէտք է ունենայ. կարելի է եզրակացնել որ Արեւմուտքը, ճնշելու համար Ռուսաստանի վրայ ստեղծած է տագնապներ Ռաբրանիոյ, Պելառուսի եւ Վրաստանի մէջ եւ տէր կը կանգնի այդ երկիրներու արեւմտամէտ իշխանութեանց։ Յարուցուած աղմուկը կը փաստէ որ Արեւմուտքը նոյն դասակարգին մէջ կը տեսնէ «թաւշեայ յեղափոխութեան» միջոցաւ իշխանութեան տիրացած Փաշինեանի կառավարութիւնը։

Արիւնահոսութեան օրերուն լռող կողմերը երբ յանկարծ քաղաքական դիրքորոշում մը կը դրսեւորեն՝ ատիկա աւելի վտանգաւոր հանգամանք մը կը պարզէ, աւելի քան Հայաստանը պաշտպանելու նախաձեռնութիւն մը։

Եթէ Հայաստանի իշխանութիւններն ու ժողովուրդը խոհեմութիւն ունենան խուսափելու քաղաքացիական պատերազմէ մը, ատիկա ինքնաբերաբար կը չէզոքացնէ նաեւ արտաքին վտանգը, որ կը դրսեւորուի Հայաստանի «ժողովրդավարութիւնը պաշտպանել»ու կոչին տակ։

Հայաստանի բշնամիները Թուրքիան եւ Ատրպէյճանը չեն միայն ...:

Պատասխանատու խմբագիր՝	Երուանդ Ազատեան (Տիբորոյթ)
Գործադիր խմբագիր՝	Յակոբ Վարդիվառեան (Նիւ Ջորգի)
Խմբագրական Կազմ	
Տոբթ. Յարութիւն Արզումանեան	(Մոկթեալ)
Յակոբ Աւետիքեան	(Երեւան)
Պայծիկ Գալայեան	(Պէյրուք)
Չաւէն Գրիգորեան	(Աթէք)
Վաչէ Սեմերճեան	(Լոս Անճելըս)
Հասցէ	
Baikar Association Inc. 755 Mt. Auburn Street Watertown, MA 02472 U.S.A. E-mail: baikarweekly@gmail.com Tel: 1-201-406-9771 Fax: 1-201-661-8722	

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

44-օրեայ Ահաւոր Պատերազմէն Ետք Տխրահոշակ Պայմանագիր

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»-ին

Կովկաս Կը Վտանգուի

Չորս ամիսներ անցան Հարաւային Կովկասի յանկարծական եւ ամենէն կործանարար պատերազմէն ի վեր՝ ընդմէջ Ատրպէյճանի եւ Արցախի Հանրապետութիւններուն: Լեռնային Ղարաբաղի ճակատագիրը կը մնայ շատ մտահոգիչ, ոչ նուազ նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան ճակատագիրը՝ ենթակայ մեծ պետութեանց միջամտութեան եւ Հայաստանի Հանրապետութեան զգոնութեան: Յայտնի դարձաւ անգամ մը եւս որ Հայաստանը կարող չէ եղած ղեկավարել մեր երկիրն ու Արցախի հանրապետութիւնը: Առ այժմ մեր յոյսը Միացեալ Նահանգաց Մանրիկայի նորընտիր Նախագահ Պայտընի վրայ կը մնայ: Սա երբեք չի նշանակեր չեռնաձալ նստիլ եւ կամ բողոքներու շարանով քարշրայայնել: Իսկական դիւանագիտութիւն եւ քաղաքական կողմնորոշում հարկ է ամեն քանտ առաջ:

Հայ քաջարի զինուորներ հապարներով նահատակուեցան 44 օրուան պատերազմին՝ վասն հայրենեաց: Ամեն անկեալ զինուոր լուսատու եւ անմար, պահապան եւ մնայուն ջահ մը հանդիսացաւ Հայաստանի Հանրապետութեան սահմաններու երկայնքին: Սաստիկ ռմբակոծումներով քանդուեցան Ստեփանակերտն ու շրջանի հայաբնակ գիւղերը, եւ մեծ տերութիւններ միայն խրատ բաշխեցին, մինչեւ Ռուսաստանի շատ ուշացած միջամտութիւնը որ ծառայեց թէ՛ բարեդէպ հրադադարին եւ թէ՛ ապիրատ պարտութեան, յատկապէս Արցախի մեծագոյն մասին, Շուշիի եւ այլ կարեւոր հողամասերու անարգ յանձնումին:

Գաղտագողի խմբագրուած նոյեմբեր 10, 2020 թուականի համաձայնութեան համար հայ ժողովուրդին մեծ մասը մինչեւ այսօր ծանօթէն կ'այայանէ Հայաստանի Վարչապետը՝ ինքնագլուխ կատարած ըլլալով յանձնումները, հայ ժողովուրդը յուսախաբութեան եւ յուսահատութեան մատնելով, միանգամայն վարչապետին ու ներկայ կառավարութեան հրաժարումը պահանջելով: Տակաւին քրիստոնեայ կարծուած աշխարհը կը զօրակցի Ատրպէյճանին, եւ սակայն մեր վերջին յոյսը դրած ենք այսօր ԱՄՆի նորընտիր Նախագահ Դոնալդ Թրամփի վրայ: Անկասկած Ուաշինկթընէն անմիջական եւ վճռական միջամտութեան կարիքը կայ համեմատական ներկայութիւն եւ նեցուկ ցուցաբերելով: Անշուշտ կայ նաեւ մեծերու միջեւ հաւանական ընդհարումներու շրջանային վտանգը:

Անդրադարձ

Երբ հարիւրամեակ մը առաջ Հայաստան Սովետական Հանրապետութիւն դարձաւ, ժամանակն էր անիրաւութեանց դիմադրել, եւ յաջողօր օրն իսկ խնդրոյ առարկայ հողամասերը՝ Ղարաբաղը, Չանգեզուրն ու Նախիջեւանը Հայաստանի անքակտելի մաս յայտարարել՝ հակառակ այն օրերու Ատրպէյճանի նախագահ Նարիման Նարիմանովի պահանջին: Ատրպէյճան իսկոյն 1920 Դեկտեմբեր 1-ի յայտարարութեամբ հրաժարեցաւ պնդելէ իր պահանջին վրայ՝ յօգուտ Հայաստանի Հանրապետութեան, յտակօրէն ըսելով, «այսօրանից Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի նախկին սահմանները յայտարարուած են վերացուած, եւ Լեռնային Ղարաբաղը, Չանգեզուրն ու Նախիջեւանը ճանաչուած են Հայկական Սոցիալիստական Հանրապետութեան անքակտելի մասը»:

Ռուսաստանի Դիրքորոշումը Այսօր

Եթէ երեսուն տարի առաջ Ռուսաստան սրբագրեց նախկին Սովետական կարգերու սխալները, այսօր ան Հայաստանի սահմանները կը պաշտպանէ Արցախը յանձնելով թշնամիին որպէս տուրք, եւ առանց պատմական որեւէ հիմքի Դադիվանքն ու Ամարասը, Գանձասարն ու Ամենափրկիչը մեծագոյն վտանգի մատնելով, ժպիտ մըն ալ ետին չգելով որպէս բաժինը հայ ժողովուրդին: Ռուսաստանի յապաղած, գաղտնի եւ միակողմանի հոգաձորութիւնը եղաւ վնասներուն վրայ բարդել «կակուղ քար» մը որպէս սպեղանի, խաղաղապահ զօրքի պետեղումով, թէեւ կարեւոր եւ սակայն հայոց համար նուստացուցիչ, եւ հակառակորդին համար՝ դիրքերէ կաղալիք: Ատրպէյճան այդ բարձր շուտով մէկ կողմ պիտի չարտեր ու անպատկառ կերպով պատմական հետքերը բնաջնջէր՝ Ռուսաստանի հայեացքին ներքեւ:

Ելքը կը մնայ նոյնքան խռովիչ ու մտահոգիչ: Պատմական, մշակութային, կրօնական եւ աշխարհաքաղաքական տուեալները բոլորովին ուրանալով Ատրպէյճան յամառօրէն պահանջեց Լեռնային Ղարաբաղի տարածքը, դարեր շարունակ հայոց բնակավայրը եղած հողատարածքներն ու հնաւանդ յուշարձանները, տգիտաբար եւ գիտակցաբար «Աղուանական» հռչակելով զանոնք, օրօրուելով միայն հարիւր տարի առաջ Մարաջախտ Ստալինի կատարած անարդար եւ կոպիտ սխալով:

Ատրպէյճան, իբրեւ երկիր եւ ազգութիւն, գոյութիւն չունէր մինչեւ դար մը առաջ, ինչպէս թուրքեր գոյութիւն չունէին Փոքր Ասիոյ մէջ մինչեւ ԺԵ դար: Փառք եւ պատիւ հայորդի զօրքերուն որոնք, ինչպէս երեսուն տարի առաջ

ԴՈԿՏ. ԶԱԻԷՆ Ա. ԹՀՆՅ. ԱՐՁՈՒՄԱՆՆԵԱՆ

նաեւ այսօր, իրենց արեան գինով հայրենիքն ու հայ ժողովուրդի պատիւը պաշտպանեցին, եւ սակայն նշանները կը մնան խորապէս մտահոգիչ: Այս բոլորին մէջ մեր յարգելի Վարչապետը դուրս եկաւ ընելիք չունենալով եւ ըսելիք փնտռելով:

Այո՛, ճգնաժամի ենթարկուեցաւ ու ստիպուեցաւ առանձինն դիմել անշնաւորութեան: Բաջութիւնը այս կերպ չ'ըլլար, այլ միայն պատասխանատու պետական կառոյցներու ուժովն ու անոնց թիկունքով: Եթէ ժողովուրդը ընդված է այսօր, ճիշդ այդ պատճառով ընդված է: Մութին մէջ կատարածը յանուն եւ ի գին մեր պետութեան յանկարծ պիտի լսուէր, մինչդեռ միւս երկու պետութիւնները, Ռուսաստանն ու Ատրպէյճանը պետականօրէն տեղեակ էին այդ չստորագրուելիք տխրահոշակ թուղթին խաբէպատիր բովանդակութեան: Մեր վարչապետը չգիտցաւ, կամ լաւ եւս խաբուեցաւ, փորձառութիւնն իսկ չունէր եւ ակամայ թէ՛ ստորագրեց եւ թէ՛ կորաքամակ զոյգաց:

Աստուած մի արասցէ եթէ այդ թուղթին զօրութեամբ պերիներ բոլորովին վերատիրանան Ղարաբաղի տարածքին Հայաստանի Հանրապետութիւնը կը մնայ հալածանքի ստոյգ վտանգին առջեւ: Առանց անոր ալ արդէն մեր երկիրը ետ գնաց մոռններով, քաղաքականապէս, տնտեսապէս եւ բարոյապէս: Վըստահութիւն կոշուածը հեռացաւ, ատելութիւնը տիրապետեց, շփոթն ու կասկածը տարածուեցան: Կարդացի եւ շշմեցայ այն տասնեմեկ երկիրներու ցանկը որոնք իբրեւ թէ կը զօրակցին Ատրպէյճանին, մէջն ըլլալով չէք հաւատար Վրաստանն եւ Իտալիան, որմէ յայտնի կ'ըլլայ որ «ողորմութիւն» մըն ալ անոնք կը կատարեն Ատրպէյճանին «փոխան արծաթի»:

Նախիջեւանի Կնճիոը

Այսօր իբր թէ կը լրանայ Նախիջեւանի ինքնավար մարզին Ատրպէյճանին յանձնումին հարիւրամեայ պայմանաժամը յառաջիկայ մարտ ամսուն, մի քանի շաբաթէն, ու Ատրպէյճան վայն պետք է վերադարձնէ Ռուսաստանի: Ահա՛ անակնկալ ապտակ մը երկուքին՝ թուրք եղբայրներուն: Սակայն այդ պիտի հասնի՞ թէ չորցած թուղթին վրայ պիտի մնայ, ա՛յն թուղթին որ Ռուսաստանի Նախագահին չեռքովն ու ժպիտով ցոյց տրուեցաւ աշխարհին: Ռուսաստանին աչը լոյս եթէ այդ թուղթը չկորսնցուցած տերը դառնայ Նախիջեւանին ու վայն յանձնէ իր իրաւատիրոջ:

Մայր Աթոռի Միջնորդութիւնը

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը մտահոգուած Արցախի կրօնական հաստատութիւններու անորոշ եւ վտանգալից վիճակով անշամբ օժանդակութիւն խնդրեց Ռուս Օրթոտոքս Կիրիլ Պատրիարքէն: Դադիվանքի հայոց համար քաց մնալուն ու եկեղեցական պաշտամունք կատարելու ցանկութեամբ Ռուս Պատրիարքին կատարած միջնորդութիւնը Ռուս խաղաղապահներու հսկողութեան տակ բարեբախտաբար օգտակար եղաւ: Նոյնպէս Գանձասար Վանքի հնադարեան շեռագիր մատենաներն ու սրբապան անօթները կարելի եղաւ ժամանակաւորապէս Երեւանի Մեսրոպ Մաշտոցի անուան Մատենադարան փոխադրել:

Պատահեցաւ նաեւ Արցախի Թեմակալ Առաջնորդին փոփոխութիւնը երկար տարիներ ետք: 1988 թուականէն ի վեր Թեմակալ Առաջնորդութիւնը կը վարէր Պարգեւ Արքեպիսկոպոս Մարտիրոսեան մեծ նուիրումով եւ չեռնհասութեամբ: Հայրապետական բարձր տնօրինութեամբ Արքեպիսկոպոս Հայրապետական Պատուիրակի նոր պաշտօնը յանձնուեցաւ եւ զինք փոխարինեց Վրթանէս Եպիսկոպոս Աբրահամեանը: Յայտնապէս, որքան որ գիտենք, թեմի եկեղեցիներուն կարգավիճակը անխախտ չէ մնացած նորանշանակ եպիսկոպոսին անմիջական վարչութեան ներքեւ, երբ կը լսենք Ատրպէյճանի բռնի որոշումները հայ հաւատացեալներու Դադիվանք այցելելու նկատմամբ, նախ այցելուներու թիւը սահմանափակելով, եւ վերջերս ալ անոնց անունները պահանջելով:

Կենսական է նաեւ Արցախի Թեմի Շուշիի մայր եկեղեցւոյ իրավիճակը որպէս թեմին Մայր Եկեղեցին, եթէ կարելի ըլլայ շուտով վերանորոգել այդ զմայելի տաճարը որ յատուկ թիրախը դարձաւ անողոր թշնամիին: Հարց կը մնայ եթէ Ռուս խաղաղապահ զօրքը պիտի պաշտպանէ եկեղեցւոյ ընթացիկ գործունէութիւնը ապահովել ժամանակաւորապէս, թէ աւելի մնայուն ընթացք մը պիտի ստանայ Արցախի Թեմին գործունէութիւնը ընդհանրապէս: Առ այժմ Թեմի քահանայից դասու գործունէութեան մասին նոր լուրեր չկան, սակայն միշտ կասկածելի է երբ օրէ օր ճնշումները կը սեղմուին եւ հակառակորդին նպատակը կը ճշդուի:

ՄԱՍԻ ԶՈՅԻ ԳԼԳԹՆԵՐՈՒՆ ՆՄԱԸ ԿՈՅՍ ՊԱՇԵՆՔ ԸԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒՆ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»-ին

ԸՆՁԱԿ Ա. ԲՀՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

Մեր ազնիւ եւ ազգասէր քահանան ճշմարտացի է իր դիտողութիւններուն մէջ: Բազմաթիւ ուրիշներու հետ մեր մամուլը եւս բազմաթիւ անգամներ անդրադարձած է լեզուի մաքրութեան հարցին, ինչպէս նաեւ արեղեանական կոչուած ուղղագրութեան:

Դժբախտաբար ուղղագրութիւնը փոխելը եւ մետրաքանիւն վերադառնալը կապուած է բազում դժուարութիւններու հետ, որոնցմէ ամենէն անընշանը չէ յամառօրէն նոր ուղղագրութեան կառչելու կողմնակալութիւնը:

Սակայն, այնպէս կը թուի թէ արեղեանական ուղղագրութեան դէմ կատարուած դիտողութիւնները միացած են օտար բառերու դէմ կատարուած քննադատութիւններուն եւ մեր հայաստանցի եղբայրները այդ երկու շեղումները առած են միացեալ պաշտպանութեան տակ՝ կարծէք ըսելով թէ «արեւմտահայերը մեզի սորվեցնելիք չունի»:

Պէտք է կրկին եւ բազում անգամներ անդրադառնալ որ մեղանշումը միայն օտար բառերու գործածութեան մէջ չէ որքան ռուսաբանութիւններով հայերէնի շարադասութիւնն ու քերականութեան օրէնքները բռնաբարելուն մէջ:

Բայց քանի այս կողմէն քննադատութիւններ կ'ուղղուին՝ վարչապետէն սկսեալ մինչեւ մամուլի աշխատողներն ու հասարակ քաղաքացին՝ աւելի եռանդով կը փարին օտարամոլութեան:

Մեր ժողովուրդը ասացուածքով՝ «խեն ի՞նչ ընէ խրատը եւ սեն ի՞նչ ընէ սապոնը»:

Լսմբ.

Ծիշոյ է եւ արդարացի, որ արտասահմանի մէջ մեր բոլոր մտաւորականներն, ազգային գործիչներն ու ղեկավարները, ըլլան անոնք աշխարհական թէ հոգեւորական, խորապէս մտահոգ են արեւմտահայերէնի գոյութեանն ու շարունակականութեան պահպանմամբ: UNESCO-ի կողմէ «Մայրենի Լեզուի Միջազգային Օր» (International Mother Language Day) հռչակուած է Նոյեմբեր 17, 1999 թուականէն ի վեր եւ արեւմտահայերէնը դասուած է շիջող եւ կամ անկումի մէջ եղող լեզուներու կարգին: Արտասահմանի մէջ անսխալ արեւմտահայերէնով գրողներու թիւը օր ըստ օրէ կը նուազի ու ալ չենք խօսիր արեւմտահայերէնի նոր մասնագէտներ ունենալու մասին սփիւռքի տարածքին: Բայց առայժմ մէկ կողմ չգենք արեւմրտահայերէնը, հետագային անդրադառնալու խոստումով:

Այստեղ կ'ուզեմ անդրադառնալ միայն արեւելահայերէնին:

Գրեթէ ամեն օր կ'ընթերցեմ Հայաստանեան լուրերը արեւելահայերէնով: Ապրած եւ ուսանած ըլլալով չորս տարիներ Սովետական Հայաստանի մէջ, քաջ ծանօթ էի այդ շրջանին մեր արեւելահայերէնին մէջ գործածուող օտարամուտ եւ երբեմն արտաոռոյ բառերուն, որոնք յատկապէս Ռուսերէնի խողովակով մտած էին մեր լեզուին ուրեմն եւ գրականութեան մէջ:

1991 թուականի Հայաստանի անկախացումէն ի վեր կը յուսայինք որ պիտի սրբագրուէր այս եւ բարելաւու մը պիտի արշանագրուէր: Այլ խօսքով եթէ Հայերէն բառը ունէինք եւ կամ կրնայինք կապմել ու ստեղծել հայակերտ նորը, կարիքը պիտի չըլլար օտար բառը գործածելու:

Վերջերս երբ փոքր փորձ մը ըրի հաւաքելու այդ անտեղի գործածուող օտար բառերը, միայն երկու երեք հակիրճ յօդուածներու մէջ աշքիս վարկին հետեւեալ բառերը. կրիմինալ (ոճրագործ), շանս (պատեհութիւն), սկանդալ (գայթակղութիւն), բազան (կայք), պլանաւորում (ծրագրում), տէխնիկական (գիտարուեստական), կարիերա (ասպարէպ), պրոֆեսիոնալ (արհեստավարժ), Էներգետիկ (ուժանիւթային), ռեժիմ (վարչաչեւ կամ սննդականոն), կոնկրետ (ջօշափելի, իրական), պրոցես (ընթացք), ինֆորմացիա (տեղեկատուութիւն), պարլամենտարիզմ (խորհրդարանական), ինտելիգենցիա (մտաւորականութիւն), կոնվենցիա (համագումար), ռալցիոնալ (բանական), պրովոկացիա (դրդում գրգռութիւն), ռեակցիա (հակադդեցութիւն) եւլն:

Փակագիծի մէջ տրուածները մաքուր հայերէններն են:

Չեմ գիտեր եթէ մեծ բանասէր, հայագէտ, լեզուաբան ու լեզուագէտ հանգուցեալ՝ Հրաչեայ Աճառեանը ողջ ըլլար ի՞նչ պիտի ըսէր: Նոյնիսկ օտար հայագէտները ըսած են որ հայերէնը ճկուն ու հարուստ լեզու է, այսինքն նոյնիսկ կարելի է ստեղծել նոր բառեր, եթէ չունինք: Ֆրանսացի յայտնի Հայագէտ ու լեզուաբան՝ Անթուան Մէյէն ըսած է. « Հայերէնը ոչ միայն կը հաւասարի Եւրոպական լեզուներուն, այլ նաեւ կը գերազանցէ վանոնք»: Իսկ ուրիշ

(Ծար.ը տեսնել էջ 8)

Մայրենիի Օրուան առիթով ՅԱԽԵՐԺՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒՆ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»-ին

ՕՀԱՆ ՊՈՏՐՈՒՄԵԱՆ

«Հայոց լեզու, դու մեր անկողոպտելի գանձը եղար, մեր անընկճելի հայրենիքը»:
Ա. Իսահակեան

1980-ական թուականներուն, չեռքս անցաւ գիրք մը, գրուած յոյն ժողովուրդի արժանաւոր պաւակներէն՝ Միցյուս Ալեքսանդրոպոլոսի կողմէ: Մ. Ալեքսանդրոպոլոս այցի եկած է Հայաստան, շրջած Հայաստանի պատմական, մշակութային, գիտական կեդրոնները, տեսած մեր հողը եւ այդ հողին վրայ իրագործուած հրաշք կոթողները եւ այն ամենը որ ծնունդ եղած են հայ ժողովուրդի գոյութեան:

Միցյուս Ալեքսանդրոպոլոս Յունաստան վերադարձին հիացախառն պաշտովներով թուղթին կը յանձնէ Հայաստանի եւ հայ ժողովուրդին մասին իր ապրումները: Իր գիրքին մէջ ան կ'ըսէ. «Այս բազմաշաբէր եւ տաղանդաւոր ժողովուրդին հարուստ պատմութեան եւ հիմնաւի մշակոյթին մասին թէեւ շատ լսած ու կարդացած էի, սակայն առիթը չէր ստեղծուած ծանօթանալու, աչքերովս տեսնելու ու ջօշափելու անոր հողը՝ բայց երկինքի տակ թանգարանի վերածուած Հայաստան աշխարհը»: Ծարունակելով իր խօսքը ան կ'ըսէ. «Այս հիմնաւի երկրին մէջ ես տեսայ ճաշակ, պգացում եւ պատմութիւն, ի՞նչի որ չեռք տուի անպայման յուզիչ պատմութիւն մըն էր որ կը ժայթքէր: Ծարտաբապետական կոթողները եւ խաչքարերը կը կարծէք թէ պարզապէս քար են ու խաչ, ո՛չ. այդ բոլորը հայ ժողովուրդի գեղարուեստական եւ մշակութային խորհրդանիշն է. անոնց վրայ կնքուած ու դրոշմուած են հայոց պարզարուեստի ճաշակը, գեղեցիկի նուրբ պգացողութիւնը, նաեւ այդ ժողովուրդի պատմութիւնը»: Մէկ խօսքով Մ. Ալեքսանդրոպոլոս իր գիրքին մէջ կը ներկայացնէ հայ ժողովուրդը իր Էութեան եւ կենսագրութեամբ...:

Լսենք նաեւ 18-րդ դարու Ֆրանսացի արեւելագէտ Գուլիելմուս Վելֆրուայի մէկ գնահատական խօսքը հայ ժողովուրդին մասին: Ան կ'ըսէ. «...անհատաւի թուի եթէ ըսեմ, որ Հայաստանը Ասիոյ ամենանշանաւոր ակադեմիան հանդիսացած է...9-13 դարերուն Հայաստանը կրնար այս աշխարհամասի ուսուցիչը ըլլալ: Ան այդ ամբողջ ժամանակաշրջանին բոլոր գրութիւնները հարըստացուցած է բազմահմուտ մարդերով, փիլիսոփաներով, եկեղեցական մատենագիրքով, ասորերէնին ու արաբերէնին, պարսկերէնին ու լատիներէնին

գերազանց տիրապետող թարգմանիչներով...»:

Քսենոֆոնի «Անապալիս»էն սկսեալ մինչեւ Միցյուս Ալեքսանդրոպոլոս բազմաթիւ ու բազմազան գնահատական խօսքեր ըսուած ու գիրեր գրուած են օտար մտքի տէր մարդոց կողմէ հայ ժողովուրդի հոգեմտաւոր բարեմասնութիւններուն մասին, որոնք եթէ ի մի հաւաքենք վստահաբար տասնեակ մը հաստափոր հատորներ պիտի կազմուին:

Անկասկած, առանց ազգային սնապարծութեան կրնանք յայտարարել, որ այո՛, հայ ժողովուրդի հոգեմտաւոր կեանքի ընթացքը հարուստ է կախարդական ստեղծագործութիւններով, բանաստեղծութիւն թէ արշակ, ճարտարապետութիւն թէ նկարչութիւն, երգ թէ երաժշտութիւն եւ մենագրութիւն: Բոնութեան ու հալածանքի խաւար դարերուն, այդ ստեղծագործութիւնները հաւատք եւ յոյս ներշնչած են գոյատեւելու, լոյս՝ ժողովուրդին, փոխանցած մարդկայնականութիւն, հիւսած լաւի, բարիի եւ գեղեցիկի երազանքը:

Մենք միշտ հիացած եւ հպարտացած ենք այն մեծ ժառանգութեամբ, որ ստեղծեցին բազմազան հայրերը մեր ժողովուրդին: Անոնք ստեղծեցին հայ ժողովուրդին եւ անոր հայրենիքին համար՝ Գողթան երգեր, Սասնայ ծոեր,

Էջմիածին, Ղեղարդ, Չուարդնոց, Տրդատ ճարտարապետ, Ա. Թամանեան, Խորենացի, Նարեկացի, Աբովեան, Թումանեան, Վարուժան, Ջարենց, Կապուտիկեան, Սեւակ, Վ. Սարոյան, Սայեադ Նովա, Կոմիտաս, Սպենդիարեան, Խաչատրեան, Այվազովսքի, Արշիլ Կորքի, Սարեան եւ շատ-շատ ուրիշներ, որոնք անգնահատելի մեծութիւններ են:

Հոգեմտաւոր այդ վիթխարի հարստութեան հիմքը Մետրոպ Մաշտոցն էր իր ստեղծած «Աղամանդեայ ապառաժ» հայոց այրութնով: Անոր հանճարեղ ստեղծագործութիւնը՝ հայոց գիրերը սկիզբը եւ ազդանշանը տուին հոգեմտաւոր մեր վերածնունդին: Հայոց գիրերու յայտնագործութիւնը հրաշք չէր, այլ կենսական պահանջ ժողովուրդի վերջնական կազմաւորման, անոր գոյատեւման եւ ինքնուրոյն պարգապման հիմնաքար: Ամէն մէկ ազգի պատմութեան մէջ գիրերու գիտքը ունեցեր է որոշակի իմաստ եւ օրինաչափութիւն: Իսկ հայ ժողովուրդին համար այլ էր գիրերու այրող պահանջը, ուր մեր պատմութիւնը քնական պարգապումն էր, ուր խաղաղութիւնը ակնթարթ էր, կոտորածը եւ աւերը՝ հարկադիր ընթացք:

(Ծար.ը տեսնել էջ 10)

ՓԱՆԹՈՒՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄԱԿՈՐՈՒՄԸ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»-ին

«Թրքախոս Պետությունների Համագործակցության Սորհուրդ» (Cooperation Council of Turkic-Speaking States) միջազգային այս կազմակերպության անդամ են թրքախոս երկիրները: Առաջին, **արդեն իսկ անդամ պետություններն են Ատրաշխանը, Ղազախստանը, Զրքքզստանը, Իսլաթքիստանը եւ Թուրքիան**: Հունգարիան 2018-ին այս կազմակերպության միացավ որպես «դիտորդ անդամ»: Թիւրքմէնիստանը բանակցութիւններու մէջ է միանալու այս Սորհուրդին: Երեսուրթալէս Ռուսիան, եւ Ուքրանիան ալ կ'ոյգեն միանալ կամ դաշնակցիլ այս կազմակերպութեան: Մինչ մենք, հայերս, կը գրենք որ ապագային թրքական-թաթարական ժողովուրդները պիտի միանան, այդ գործընթացը արդէն իսկ սկսած էր եւ վաւերացած **Հոկտեմբեր 3, 2009-ին, Պաքուի «Նախաշեռնութեամբ» եւ «Նախիջեւանի Համաշայնութեամբ»**: Կեդրոնական Պրասնենակը, բնականաբար, Իսթանպուլի մէջ է:

Գլխաւոր նպատակը այս կազմակերպութեան, ըստ իրենց կանոնագրին, թրքախոս պետութիւններու միջեւ ամբողջական համագործակցութիւն վարգայնելն է: Առաւել, շրջանի եւ աշխարհի մէջ խաղաղութեան եւ կայունութեան հաստատումը:

ԹՊՀԼՍ-ի պաշտօնական կայքի յայտարարութեան մէջ կը կարդանք .- «Թրքական Սորհուրդը միջ-կառավարական կազմակերպութիւն մըն է որ յանձնառու է Միացեալ Ազգերու Ուխտի (Պայմանագրութեան) նպատակներուն եւ սկզբունքներուն, ինչպէս նաեւ ճանչցուած տիեզերական այլ սկզբունքներուն եւ միջազգային օրէնքներուն ու կանոններուն:

Ապագայ թրքական կայսրութիւն - քարտեզ

- Այս Սորհուրդին գլխաւոր նպատակներն են .-
1. Կողմերու միջեւ փոխադարձ վստահութեան ամրացում.
 2. Շրջանի եւ շրջանային խաղաղութեան պահպանում.
 3. Արտաքին քաղաքականութեան մէջ նոյնանման կեցածքի ընկալում.
 4. Գործողութիւններու եւ պայքարի համատեղում միջազգային ահաբեկչութեան, անջատողականութեան, ծայրայեղութեան եւ սահմանները հատող յանցագործութիւններու դէմ.
 5. Շրջանային եւ միջ-պետական համագործակցութեան վարգացում ընդ-հանուրին համընկնող հարցերու շուրջ.
 6. Առեւտրական եւ ներդրումներու համար նպաստաւոր պայմաններու ստեղծում.
 7. Ամբողջական եւ հաւասարակշռուած տնտեսական, ընկերային եւ մշակութային վարգացման չգտում.
 8. Սորհրդակցիլ եւ գործակցիլ օրէնքի ոյժի ապահովման, լաւ կառավարման եւ մարդկային իրաւունքներու պահպանման հարցերով.
 9. Գործակցութեան ոլորտները ընդարձակել գիտութեան, արուեստագիտութեան, կրթութեան եւ մշակոյթի մարզերուն մէջ.
 10. Բաջալերել վանգուածային մամուլի համագործակցութիւնը եւ փոխյարաբերութիւնները.
 11. Բաջալերել օրինական տեղեկութիւններու փոխանակումները եւ վարգացնել օրինական համագործակցութիւնները.
- Բացի այս վերոյիշեալ սկզբունքներէն, ԹՊՀԼՍորհուրդը որդեգրած է նաեւ
- (1) գերիշխանութեան հաւասարութեան,
 - (2) տարածքներու անշեռնմխելիութեան,
 - (3) միջազգայնօրէն ճանչցուած երկիրներու սահմաններու ամբոնաբարելիութեան,
 - (4) միջազգային խաղաղութեան եւ ապահովութեան պահպանման,
 - (5) բարի դրացիութեան եւ բարեկամական յարաբերութիւններու վարգացման եւ
 - (6) գործակցութեան՝ անդամ պետութիւններու միջեւ - սկզբունքները:
- Փան Թուրանիզմի նպատակն է Եգէական ծովէն մինչեւ արեւմտեան Չինաստան միասնական թրքական տարածք - դաշնակցութիւն ստեղծել՝ Թուրքիոյ առաջնորդութեամբ եւ գլխաւորութեամբ:**
- Այս ԹՊՀԼՍ-ն արդէն իսկ շատ լաւ կազմակերպուած Սորհուրդ մըն է: Բացի պիւնտրական կամ «պաշտպանութեան», իրարօգնութեան պիւնակցութենէն (դաշինքներէն), արդէն իսկ ամեն մանրամասնութիւններով կազմակերպած են նաեւ վանազան «համագործակցութեան ոլորտներ»ը կամ «քարտուղարութիւններ»ը: Այս ենթամարմիններէն ոմանք են .-
- (1) Թրքական Մշակոյթի Միջազգային Կազմակերպութիւն,
 - (2) Թրքախոս Երկիրներու Սորհրդարանական Համագործակցութիւն,
 - (3) Թրքական Ակադեմիա,
 - (4) Թուրք Տնտեսական Սորհուրդ եւ
 - (5) Թրքական Մշակոյթի եւ Աւանդութիւններու Սորհուրդ:

ՎԱՐՈՂԵՍ ԳՈՐԻՈՒԵԱՆ

Վերոյիշեալ երկիրներու Նախագահներով կազմուած ժողովը «Բարչրա-գոյն Մարմին»ն է այս Սորհուրդին: Տակաւին, Արտաքին Գործերու Նախարարներով, Երէց Դիւանագէտներով կազմուած կան բազմաթիւ «Մարմին»ներ, որոնք իրենց մարզերուն մէջ վանազան հարցերու պատասխանատու են: Այս «Մարմին»ները այնքան լաւ կազմակերպուած են իրենց ենթայանձնախումբերով որ կը վախճնամ եւ կ'ամֆնամ հոս յիշելու (մեզի սորվեցուցած էին որ Թուրքերը անխելք, «ոշխար» ժողովուրդներ են ...: Արդէն յայտնի եղաւ որ ո՞ր ժողովուրդը «ոշխար» է):

Ատրաշխանը, որպէս նախաշեռնող եւ հիմնադիր անդամներէն մին, շատ մեծ վարկ կը վայելէ այս Սորհուրդին մէջ:

Russia fears Turan Union - Թուրանական ծագում ունեցող ժողովուրդներ ...

Վստահաբար կը յիշէք Էրտողանի կառավարութեան նոր պալատը, 1100 սենեակներով ... Հաւանաբար այդ 1100 սենեակները նեղ գան յառաջիկայ տարիներուն: Մե՞նք, հայերս, մեր ունեցած կառավարական շէնքն անգամ չխնայեցինք եւ որպէս ամբոխ՝ ներս խուժեցինք պայն քանդելու: Ի՞նչ քաղաքակիրթ ժողովուրդ, շինարար, գիտակից ... :

Ծիռդ է որ Թուրքիոյ նախագահ Էրտողանը մոլիչ գլխաւոր ուժերէն մէկն է այս Սորհուրդին, սակայն այս ` Թուրքիոյ Պետութեան հիմնական քաղաքականութիւններէն մէկն է - «Օսմանեան Կայսրութեան Վերականգնումը» - որը պիտի շարունակուի նաեւ Էրտողանին քաղաքական ասպարեկէն հեռանալէն ետքն ալ: Մարդիկը (Թուրքերը) **«Ազգային Գաղափարախօսութիւն»** ունին եւ իրենց «Գաղափարախօսութիւն»ը իրագործելու ճամբուն վրայ ո՛չ մէկ արգելքի առջեւ կ'ընկրկին:

Ռուսիան պատրաստ է միանալու ԹՊՀԼՍ-ին

Ռուսիան տրամադիր է այս համաթրքական կամ համաթուրանական խորհուրդին մասնակցելու կարելիութեան մասին մտածելու:

Ռուսիոյ Արտաքին Գործերու Նախարար Սերկէյ Լաւրովը ըսած է .- «Մենք (Ռուսիոյ մէջ) թուրքիկ բնակչութիւն եւ թուրքիկ մշակոյթ ունինք, որ միւս մշակոյթներուն նման կառավարութեան կողմէ պաշտպանուած է: Միջազգային կազմակերպութիւն մը կայ - Թրքախոս Պետութիւններու Համագործակցութեան Սորհուրդ - ուր Ռուսիան ներկայ չէ, քանի որ անդամակցութեան նախապայմաններէն մին ալ թուրքիկ բնակչութեան մեծամասնութիւն ունենալն է: Բայց ես անձնապէս ոչ մէկ հարց կը տեսնեմ այս կազմակերպութեան միանալու: Եթէ այս նախապայմանը վերցուի, ես վստահաբար նկատի կ'ունենամ ԹՊՀԼՍ-ին միանալ»:

Ըստ Ռուսիոյ Մեծ Մուֆթի Ռավիլ Կախնդտինի, յաջորդ 15 տարիներուն ընթացքին, Ռուսիոյ բնակչութեան 30 տոկոսը մահմետական կրօնքին պիտի հետեւի: Մուֆթին այս նախատեսութիւնը հիմնուած է իսլամներու ժողովրդագրութեան տուեալներու վրայ: Մինչ Ռուս ընտանիքները 1-3 պաւակ կ'ունենան, իսլամները՝ 6-8 ... :

Հայաստանի Հարեան Իսլամ Ժողովուրդներու Թիւր

Թուրքիոյ դէպի Փան-Թուրանիզմի երազներուն իրականացման ճամբուն վրայ, գիտենք որ եթէ ոչ միակ, այլ գլխաւոր արգելքը Հայաստանն է իր հայ եւ քրիստոնէայ ժողովուրդով: Փան Թուրանիզմի մասնակցող եւ մասնակցելիք Իսլամ երկիրներու բնակչութեան թիւերն են, ըստ «Կուկըլ»ի -

Թուրքիա	80,000,000 (*)
Իսլաթքիստան	35,000,000
Տաճիկիստան	10,000,000
Թիւրքմէնիստան	7,000,000
Ղազախստան	20,000,000
Զրքքզստան	7,000,000
Ատրաշխան	7,000,000
Թաթարստան	5,000,000
Գումար՝	171,000,000

(*) Թուրքիոյ բնակչութեան 20 տոկոսը քիւրտեր են

(**) Ղազախստանի բնակչութեան 21 տոկոսը ռուսեր են

Լ.Նու Սնճելըս

(Շար. 1)

Ի յուշ ծննդեան 180-ամեակին

ՄՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՆՑ...

Բ.

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»-ին

Սրուանչտեանց իր ետին թողույ, բարեբախտաբար, ԱՆԿՈՐՆՉՅԼԻ վաստակ մը՝ գիրքերու թանկագին շարք մը: Պատկերաւոր խորագրեր կրող այդ գիրքերը, որոնք բոլորն ալ տպուեցան Պոլիս՝ 1870-80-ական թուականներուն, լայն հետաքրքրութեան առարկայ դարձան ու սպառեցան արագօրէն, - «**Հնոց եւ նորոց**», «**Թորոս աղբար**» (երկհատոր), «**Համով-հոտով**», «**Մանանայ**», «**Ծուշան Ծաւարշանայ**» (թատերգութիւն), «**Գրոց ու քրոց**» եւ այլն: Այս վերջին գիրքին

մէջ էր «**Մասունցի Դաւիթ կամ Միեքի դուռ**» դիւցապնապատումը (Էպոս), որ դարերէ ի վեր բերնէ-բերան կը պատմուէր Սասնոյ, Բաղէշի, Խլաթի, Պուլանըխի, Արճէշի ու Ալաշկերտի կողմերը, սակայն տակաւին ամբողջապէս գրի չէր առնուած, որովհետեւ վայն լրիւ իմացողներ չկային...: Սրուանչտեանց, անդադրում հետապնդումներէ ետք, ի վերջոյ կրցաւ «չերբակալել» Մշոյ Առնիստ գիւղի երեց ղեմքերէն **Վիպասայ Կրպօն**, երեք օր շարունակ խօսիլ տուաւ վայն ու վերջապէս (1873-ին) գրի առաւ «**Մասունցի Դաւիթ**»-ի (այլ անուանումով՝ «**Մասնայ ծոեր**»-ու) կատարելատիպ պատումը...: Ասիկա հայ մշակոյթի դարաւոր պատմութեան մեծագոյն յայտնաբերումներէն մէկը պիտի ըլլար իրաւամբ:

Ի դէպ, իրեն կը պատկանի նաեւ «**Սիւմանթօ եւ Լսեցալարէ**» քրտական յայտնի վիպերգին գրառումը: Կարելի չէ մոռնալ նաեւ, թէ ԼՍ. Հայաստանի մէջ ալ իր գործերը գնահատուեցան, արժեւորուեցան ու հրատարակուեցան քանիցս: Իր երկերու 1200 էջանի երկհատոր ժողովածուն Յրեանի մէջ լոյս տեսաւ 1978-1980-ին: Իսկ պատմաբան Էմմա Կոստանդեան մեծ երախտաւորին մասին գրեց համապարփակ մենագրութիւն մը (1979, վերատպում՝ 2008-ին):

Սրուանչտեանցի գրական ամբողջ վաստակը, ուրեմն, առանցք ունի գաւառը: Յրետոյթը կարելի է բնորոշել իբրեւ **ԳԱՐԱՌԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ**:

Տթէ պիտի արժեւորուի այդ վաստակը, պարտինք ըսել, թէ ան ՀԱՆՐ ՄՐ պեղած է առանցին, իբրեւ հում նիւթ՝ անհաշուելի մասունքներ դիպելով վրայ-վրայի, գաւառի մեր բառ ու բանէն: Իր գիրքերէն սա «**Թորոս աղբար**»-ը, գործի-նակ, իր անունով թող չխաբէ չեպ: Վէպ մը չէ ասիկա: Իր ուղեւորութիւններուն ընթացքին գրի առնուած տեղագրութիւններուն մէկ ժողովածուն է պարզապէս: Եւ մի՛ վարմանաք, եթէ յայտնեմ, որ Թորոս աղբարը անչի մը անունը չէ, այլ՝ բաղերու ընտանիքին պատկանող ջրային լողացող թռչունի մը անունը...: Թռչուն մը, որուն ծանօթացած է Սրուանչտեանց Օովքի լիճի ափին, տեղւոյն երբեմնի կաթողիկոսանիստ դղեակին աներակները դիտելու պահուն...: Կամ, եթէ բանանք իր «**Մանանայ**»-ն, պիտի տեսնենք որ անիկա լեցուն է հեքիաթներով (մեր մանկագիրները՝ Ղ. Աղայեան, Թումանեան եւ ուրիշներ, մեծապէս օգտուած են ասոնցմէ), ժողովրդական երգերով, տաղերով, առակներով, առածներով, հանելուկներով, աղօթքներով, գաւառիկ բառերու ցանկերով...: Միով բանի՝ շտեմարան մը: Ինչպէ՛ս հաւաքած ու ժողված է այսքան առատ նիւթ: Ի՛նք է որ կը գրէ. «**Կը նմանի ծունծ-ծունէ կցկցեալ դրօշույ, զոր կը ժողովէ կարկատողն եւ կը կապէ գոյնգոյն վարագոյր կամ սփոռց ի վարդ եւ ի պէտս սպասույ տանն**»:

* *

Մինչ իր արարտին կը բերէի իմ այս յօդուածը, գրադարանէս վար առի Յակոբ Օշականի «**Համապատկեր**»-ին Ղ. հատորը, ուր անդրադարձ կայ նաեւ Սրուանչտեանցի մասին: Սիւս թէ ի՛նչ կը գրէ մեծ գրաքննադատը վանեցի հայրենախօս բանահաւաքին մասին. «**Վստահ եմ թէ հարիւր տարի ետքը մարդիկ շատ դիւրաւ, գրեթէ հաճոյքով պիտի մոռնան թերեւս Ալիշանի ամբողջ գործը (բանաստեղծութիւն), ինչպէս կ'ընենք այսօր Ծնորհալիի տաղաշափեալ մեծ գիրքերուն համար, քայքայ արտադրւել երախտագիտութեամբ պիտի դողդղան Սրուանչտեանցէ փրկուած ամէն մէկ պատառիկի վրայ: ...Ի վերջոյ ո՛վ է գրագէտը եթէ ոչ ան՝ որ պա՛հ մը, աշխա՛րհ մը, ոգի՛ մը կը փրկէ: Այս տարապը Սրուանչտեանց կը կրէ մեր մեծ գրողներու բոլոր արժանաւորութեամբք**»:

Սրուանչտեանցի գիրքերը, այսօ՛ր, իրենց հրատարակութեան թուականներէն 140 տարի ետք, մեզի տալիք պատգամ մը ունի՞ն:

Անկասկած: Սիւս՝ երկտող մը իրմէ. «**Ամէն երկիր գիշեր կը լինի, խաւար կ'ունենայ, քայք չէ՞ որ ամէն օր առաւօտ կը բացուի, լոյս կը լինի. չմոռնանէն յետոյ՝ կու գայ գարուն. ամէն աշնան՝ չորցած, քաղուած, տրորուած ու գոսացած հողը կրկին կը կանաչի գարնան արեւով, կը հալին չիւնները, կը տաքանան օդերը, կը ծաղկին դաշտ ու ծառերը, այսպէս՝ եւ մեր վիճակը կը նորոգուի...»:**

* *

Հարցում մը կը պրաղեցնէր իմ միտքը.- վանեցի **Սրուանչտեանց** (տեղական բարբառով՝ Սանդեյ կամ Սանդեանց) ընտանիքը ուրիշ երեւելի կամ պիտանի դէմքեր ալ չէ՞ր տուած մեր ժողովուրդին: Եւ կամ, Վասպուրականի կորուստէն ետք՝ այս բարեհամբաւ տոհմին շտապիղները ո՞ր սրտած էին, ի՞նչ եղած էր անոնց ճակատագիրը :

Կարճաշունչ պրպտում մը բաւարար եղաւ՝ որպէսզի իմ առջեւ կանգնին քանի մը Սրուանչտեանցներ եւս, ընդհանրապէս՝ հանրայայտ դէմքեր, ու բոլորն ալ անմիջական հարապատները «**Թորոս աղբար**»-ի հեղինակին: Թուե՛նք.

ա) **Միքայել Սրուանչտեանց**.- Գարեգին եպս.ի չորս եղբայրներէն մէկն է, որ 1880-ական թուականներուն «Մեխակ» ստորագրութեամբ Վանէն դրկուած թղթակցութիւններով աշխատակցեր է Թիֆլիսի «**Մեղու Հայաստանի**» եւ «**Մշակ**» թերթերուն: Ունեցած է հինգ պաակ՝ երեք մանչ ու երկու առջիկ:

բ) **Համազասպ Սրուանչտեանց** (1873-1921).- Գարեգին եպս.ի Խաչատուր եղբոր որդին է: Հայկական ազատագրական շարժման պատմութեան մէջ պանծալի անուն մը, որուն մարտական փոթորկոտ կեանքը կը սկսի 1905-1906 հայ-թաթարական ընդհարումներու տարիներէն (Արցախ, Խաչէն, Գանձակ եւ

այլուր) ու կը շարունակուի մինչեւ սպանութիւնը: Ձարական Ռուսիոյ պետութիւնը զինք չերբակալած է 1907-ին ու նետած՝ Մետեխի բանտը (Թիֆլիս), այնուհետեւ արքայազնու համար Միպիր, ուր պիտի մնար մինչեւ 1912, յետոյ յաջողելով փախչիլ բանտէն...: Ա. Աշխարհամարտի սկիզբը կը նշանակուի հայկական կամաւորական Գ. խումբի հրամանատար, յետոյ կը մասնակցի իր ծննդավայրին՝ Վանի վերագրաւումին, ինչպէս նաեւ Խիլանի, Բաղէշի ու Ալաշկերտի հայ-թրքական մարտերուն, մինչեւ իսկ Պաքուի ու Տաղստանի շրջանի կռիւներուն (1918): Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան կարճատեւ շրջանին՝ Համազասպ կը ստանչ-նէ Նոր Պայակիտի զօրագունդներուն հրամանատարութիւնը: Երկրին խորհրդայնացման խառնակ օրերուն՝ կայսինհար կը սպաննուի Յրեանի բանտին մէջ: Իր մասին, ծաւալուն (աւելի քան հազար էջանի) մենագրութիւն մը գրած ու հրատարակած է հայրենաքնակ պատմաբան Գեորգ Ստեփանեան, փաստագրական ու աղբիւրագիտական բովանդակութեամբ (Յրեան, 2016):

գ) **Փերոնէ Սրուանչտեանց**.- Գարեգին եպս.ի Միքայել եղբոր դուստրն է: Ոստ Գեորգ Պ. Յակոբեանի «**Պատմութիւն իսթանպուլահայ ուսումնական կեանքի եւ կրթական հաստատութիւններու**» մեծօղի հատորին (Պոլիս, 2016)՝ ան 20-ականներու վերջերը ու 30-ականներուն եղած է Սկիւտար թաղամասի Ա. Խաչ մանկապարտէզ-որբանոցի տնօրէնուհին:

դ) **Վահան Սրուանչտեան** (1886-1913).- Գարեգին եպս.ի վաղամեռիկ այս եղբորորդին (Միքայելի պաակը) շրջանաւարտ էր Կարնոյ Սանասարեան վարժարանէն: Ծատ կանուխէն ընդգրկած է ուսուցչական ասպարէզը, քիչ մը թափառական՝ պաշտօնավարելով Պրուսայի, Կարնոյ, Ագիսարի ու Գոսթանցայի (Ռումանիա) ազգային դպրոցներուն մէջ: Վերջին կայքը եղած է Իզմիրը, միշտ նոյն պաշտօնով. հոն ալ մահացած է 27 տարեկանին: Աշխատակցած է տեղւոյն «**Աշխատանք**» լրագրին՝ Յոլակ ծածկանունով:

ե) **Ղեւոնդ Սրուանչտեան**.- Գարեգին եպս.ի մէկ այլ եղբորորդին է, որ նախաեղեոնեան շրջանին եղած է Վանի ռուսական հիւպատոսարանի թարգման: Մեծ Նդեռնի շրջանին՝ չերբակալուելով կ'արքայազնի Գոնիա ու հոն կը սպաննուի 45 տարեկանին:

զ) **Վաղարշակ Սրուանչտեանց** (1891-1958).- Գարեգին եպս.ի Միքայել եղբոր պաակն է դարչեալ, հանրածանօթ անուն մը՝ երաժշտական մարպէն ներս, իբրեւ Կոմիտասի հինգ սաներէն մին (միւս չորսն են՝ Բարսեղ Կանաչեան, Վարդան Սարգիսեան, Միհրան Թումանեան եւ Հայկ Սեմերճեան): Վանէն Պոլիս փոխադրուած է պատանի տարիքին: Երաժշտական իր չիրքերն զարգացուցած է Փարիզ ու Պերլին: Կեանքին վերջին 30 տարիները ապրած է Ամերիկա՝ Պոսթըն ու Ֆրեյնո: Կապմած ու դեկավարած է երգ-չախումբեր, հեղինակած է երաժշտական այլաբնոյթ գործեր: Մշակած է ժողովրդային երգեր, յօրինումներ իրագործած է մանուկներու համար: Բանական թուականներուն հրատարակած է «**Հայ երգեր**», «**Հոգիի չախներ**», «**Նոր երգեր**» ու «**Հայ պարեր**» չայնատետրերը: Մահացած է Ֆրեյնո:

* *

Ձեռքի տակ ունեցանք Թիֆլիսի «**Մշակ**» լրագրին 1 Սեպտեմբեր 1883-ի թիւը: Հոն «**Նամակ Թիւրքիայից**» վերնագրին տակ տեղ տրուած է երկու շաբաթ առաջ Վանէն յղուած ընդարձակ գրութեան մը, զոր ստորագրած է այդ ժամանակաշրջանի ազգային-կրթական եռանդուն գործիչներէն Մկրտիչ Փորթուգալեան (1848-1921):

Ինչպէս ծանօթ է, Փորթուգալեան, թէեւ ծնունդով պոլսահայ, 1870-ական թուականներուն Վան հաստատուելով՝ Խրիմեան Հայրիկի կողքին դարձեր էր տեղւոյն ազգային պարթօնքին հիմնական ռահիվրաներէն մին: Այնտեղ տեսուչ կարգուէր էր Արարատեան Ընկերութեան նորաբաց ուսուցչանոցին, յետոյ հիմներ էր իր սեփական Կեդրոնական վարժարանը: Ի վերջոյ, ճնշումի ու հալածանքի ենթարկուելով՝ ստիպուէր էր հեռանալ Թիւրքիայէն ու կայք հաստատել Մարսել, ուր երկար տարիներ պիտի լոյս ընծայէր «**Արմենիա**» նշանաւոր լրագիրը:

Կը վստահեցնենք մեր ընթերցողները, որ «**Մշակ**»-ի մէջ հրատարակուած այս նամակը պիտի խոովէ իւրաքանչիւր գիտակից հայորդիի հոգին ու տակնուվրայ պիտի ընէ Սրուանչտեանց Գարեգին վարդապետի մասին մեր՝ բոլորիս, դրական ու համակիր պատկերացումները...: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ այնտեղ նամակագիրը անհաւատալիօրէն ծանր մեղադրանքներ կը շարահարէ «**Թորոս Աղբար**»-ի հեղինակին հասցէին ու վայն կ'ամբաստանէ որպէս այլատեսակ դաւադրութիւններու դրդիչ «կեղծ կրօնաւոր» մը...:

Կրնա՞նք անվերապաօրէն իւրացնել Փորթուգալեանի այն հաւաստիացումները, թէ Սրուանչտեանց թուրք պետական շրջանակներու մօտ «մատնութիւն» ըրած էր իր (Փորթուգալեանի) հասցէին ու «քաղաքական մեղապարտ կասկածներ ներշնչած էր» անոնց: Կը հաւատա՞նք, թէ մեր վարդապետը «անխղճօրէն» նմանօրինակ պրպարտութիւններ կատարած էր Վան եկող պանդուխտ հայ երիտասարդներու հասցէին եւս: Կամ համոզիչ պիտի գտնե՞նք այն պնդումը, թէ վարդապետը Վանի պատրիարքական փոխանորդ եղած շրջանին «երկպառակութիւն ստեղծած է ժողովուրդին մէջ»: Կամ՝ կրնա՞նք հաւատալ, թէ ան նոյն-իսկ հակադրուած էր իր ուսուցչին՝ Խրիմեան Հայրիկին (որ Վան կը գտնուէր

Համազասպ Սրուանձտեանց

Վաղարշակ Սրուանձտեանց

Հայոց Յեղասպանութիւնը Իրական Տեսակիւնէ-թիւ 5

ՀԱՅԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ

ԻՐԱՆՑԻ ԴԻՒԱՆԱԳԷՏ ԷՍՄԱՅԻԼ ՌԱՅԻՆԻ ԿՈՂՄԷ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»-ին

Հայոց Յեղասպանութեան մասին վկայող իրանցի դիւանագետներու, պատմաբաններու եւ մտաւորականներու մեծ մասը Օսմանեան Պետութիւնը եւ Թուրքիան իրենց դրացի բարեկամ իսլամ պետութիւն կը նկատեն: Անոնք Հայասպանութիւնը գործադրող թուրք վերնախաւը կ'ամբաստանեն միայն եւ թուրք ժողովուրդը զերծ կը կացուցանեն սոյն ամբաստանութենէն, որ ինչպէս յայտնի է իրականութեան չի համապատասխաներ: Հայրենի պարսկագէտ պատմաբան եւ ուսումնասիրող Էմմա Բեգիջանեան, իրանցի դիւանագէտ Էսմայիլ Ռայինի «Հայոց Յեղասպանութիւնը» խորագրեալ գիրքը կը ներկայացնէ իր հեղինակած «Իրանական Տեսակետները Հայոց Յեղասպանութեան մասին» (խմբագիր ՀՀ ՂԱՍ-ի թղթակից անդամ դոկտ. Ռուբէն Սաֆրաստեան, լոյս տեսած հեղինակային հրատարակութեամբ Էտիթ Պրինթ տպարանէն, Երեւան, 2011, 163 էջ միջին չափի) գիրքին 48-էն 75-րդ էջերուն մէջ:

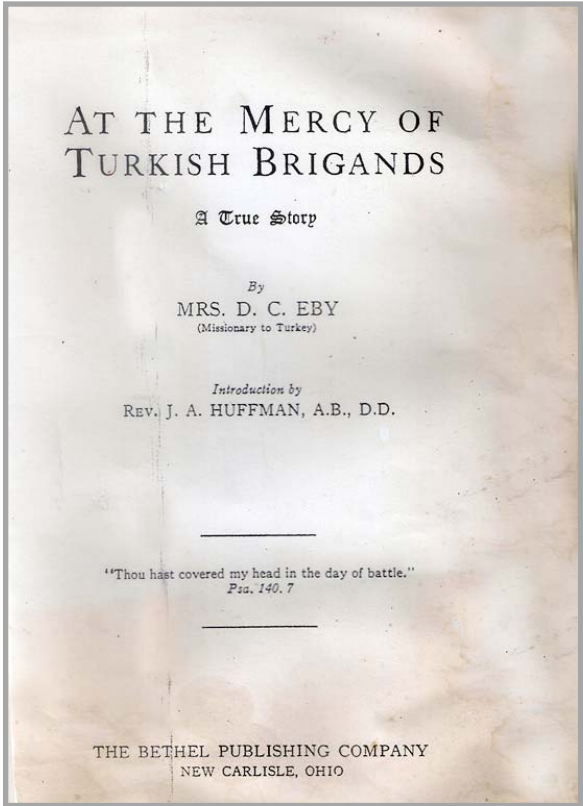
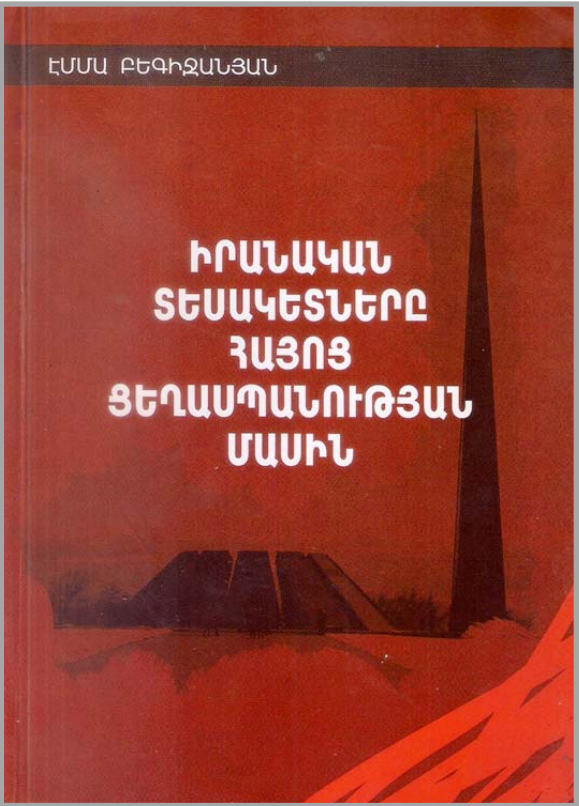
Էսմայիլ Ռային Հայոց Յեղասպանութեան չարիքի արմատները յիշելով առաջին հերթին կը մեջբերէ ֆրանսացի անծանօթ հեղինակի տեղեկութիւնները ըսելով. ««Le de Rnier ba dugroan soir» գրքի հեղինակը (գրքի հեղինակի անունը Ռայինը չի նշում-Էմմա Բեգիջանեան) բազմաթիւ փաստերով ու վկայութիւններով ապացուցում է, որ կայսրութեան հրեաները ու համաշխարհային սիոնիզմն այդ վայրագ արարքներուն համագործակցել են երիտթուրքերի ու գերմանացիների հետ, եւ որ Յեղասպանութեան իրագործման ղեկավարներից շատերը հրեայ են եղել» (էջ 51):

Այս նիւթին առնչութեամբ անհրաժեշտ է նախ եւ առաջ յստակացնել. թէ հարկաւոր է վանալանէ սիոնիստի եւ հրեայի միջեւ, որովհետեւ ամէն հրեայ սիոնիստ չէ, սակայն սիոնիստները մեծաւ մասամբ հրեաներ են, իսկ ոչ հրեաներ ալ այդ կազմակերպութեան անդամ կ'ըլլան:

Յարական Ռուսիոյ լրտեսական եւ հակալրտեսական կազմակերպութեան՝ Օխրանայի փաստաթուղթերուն մէջ կը գտնենք No. 166609 գեկոյրը, որ կ'ըսէ թէ 23 Յունուար 1914-ին Իթթիհատի «Նուրի Օսման» ակումբին մէջ համաժողով մը գումարուած է բանիսլամիստներու եւ իթթիհատականներու միջեւ, որուն մասնակցած են Թալեթ, Պատրի, Սաիտ եւ Ֆիքրի պէյերը ինչպէս նաեւ հրեայ (սիոնիստ հրեայ- Յ. Ի.) ղեկավարներ, ինչպէս ապահովութեան վարչութեան անդամ՝ Սամուէլ Էֆենտի եւ Ավրաամ պէյը, որ օսմանեան ներքին գործոց նախարարութեան բարչրաստիճան պաշտօնէայ էր: Թալեթը այդ ժողովին ընթացքին կրթող ճառեր արտասանած է հայերու, յոյներու եւ Ռուսիոյ հայերու դէմ: Ռորշում տրուած է այս ժողովի ատարտին վերայնէլ հայերը, քանի որ Հայաստան միայն սիոնիստներու բանթուրքական քարտէսի կեդրոնը կը գրաւէ (էջ 51): Այս փաստը կը վկայէ ոչ Հայոց Յեղասպանութեան ծրագրաւորումի մասին, եւ կը հաստատէ նաեւ Հայասպանութեան կանխամտածուած բնոյթը:

Վերոնշեալ վերջին կէտը փաստող այլ հարց մը եւս կը յիշէ Էսմայիլ Ռային: Հայոց Բռնագաղթի ճանապարհի վերջին հանգրուանին՝ գաղթողներու մահաբեր վիճակին մասին ան կ'ըսէ, թէ այդ դէպքը աննախընթաց չէր: Արդարեւ երիտթուրքերը արդէն փոքր ծաւալով նման դէպք մը կ'իրարկած են Կ. Պոլսոյ անտէր շունները սպաննելով: Անոնք հաւաքած են փողոցը թափառող այդ շունները եւ Մարմարայի ծովուն մէջ զանոնք կղզի մը նետելով, անօթի ու ծարաւ չգած են որ սատկին: Այս մասին Էսմայիլ Ռային կ'ըսէ. «Յթէ հայկական լեռնաշխարհից, որտեղից սկիզբ է առնում Մփրատը, գետի հոսանքով շարժուենք դէպի Միջագետքի տափաստանները, կը հեռանանք Եւրոպայի բարեխառն կլիմայից եւ կը յայտնուենք կիսահասարակածային շոգ եւ խոնավութեամբ յագեցուած բնակլիմայական պայմաններով մի տարածքում: Հետեւաբար բարեխառն բնակլիմայական պայմաններում ապրած հայերի համար այդտեղ արքայութիւնը հաւասարապօր էր մահուան դատապարտուելու, ինչն էլ իրականացում էր» (էջ 59-60):

Սոյն այս նիւթին առնչուող դէպքերը նկարագրած է Հայոց Յեղասպանութեան ակնատես վկայ, միսիոնարուի Պլանշ Էպի իր «Թուրք Աւազակներու Գութին Ձգուած» խորագրեալ գիրքին մէջ (Պլանշ Ի. Ռեմինկթըն-Էպի, «Թուրք Աւազակներու Գութին Ձգուած», Պեթլ Հրատարակչատուն, Նիւ Զարլայն, Օհայօ, Մ. Մ. Ն., 1922, միջակ չափի 285 էջ: MRS. D. C. Eby (Blanche E. Remington-Eby) (Missionary to Turkey), «At the Mercy of

պաւակներէն ումանք մահանային: Ըստ թրքական մտածողութեան, սոսկալի բան մը կրնար պատահիլ վստահաբար: Ուրիշ ելքի մը մասին պէտք էր մտածել: Վերջապէս, երիտթուրքերը ելքը գտան: Ծունները հաւաքելով՝ Մարմարա ծովուն մէջ անապատային կղզի մը տարին նաւակներով եւ հոն չգեցին: Թուրքերը շուններուն առջեւ միսի կտորներ նետեցին իբրեւ անոնց վերջին ճաշը: Անկէ ետք շունները սովահար սատկեցան: Հարցը լուծուած էր այլեւս» (էջ 15-16):

Թուրքերուն համար անլոյծ կը մնար հայերէն չերբապատուելու հարցը... Պլանշ Էպի կ'ըսէ, թէ Թալեթ-Էնվեր-Ճեմալ եռեակը իր ժողովներուն մէջ միշտ կը խորհէր Հայկական Հարցը ի նպաստ թուրքերուն լուծելու մասին: Այս եռեակէն առաջ սուլթան Ապտիլ Համիտ կոտորածներով փորձեց վերջ դնել հայ ազգի գոյութեան, բայց չախողեցաւ: Յաջողելու համար՝ եռեակը հրէշային եւ սատանայական գաղափար մը յղացաւ. ան մտաբերեց անապատային կղզիին վրայ Կ. Պոլսոյ անտէր շուններուն սովահար փճանալու նախադէպը եւ որոշեց հայերը բռնի գաղթեցնել դէպի հարաւային անապատները՝ ամբողջ ազգ մը հոն անօթի, ծարաւ, ախտահար եւ թշուառ վիճակի մատնելով փճացնելու համար: Երիտթուրքերը 1915-ին գիտակցեցան, թէ հայերը երկու հարիւր տարիէ ի վեր առաջին անգամ ըլլալով իրենց ճիրաններուն մէջ են եւ իրենց գութին չգուած են (հայոց վրայ թրքական լուծը գրեթէ ինը դարերէ ի վեր կը շարունակուէր - Յ. Ի.): Անոնք որդեգրած էին «Թուրքիան միայն թուրքերուն» նշանաբանը: Այս կը նշանակէր հայ ազգը բնաջնջել Օսմանեան Պետութեան մէջ, որովհետեւ հայութիւնը ամբողջովին թուրքերու գութին չգուած էր, քանի որ «Քաղաքակիրթ» աշխարհը այդպէս որոշած էր:

Ամէն անգամ որ փաստերով կը յիշուի սիոնական կազմակերպութեան ժխտական դերը Հայոց Յեղասպանութեան ծրագրաւորման եւ անոր մէջ մեղսակցութեան պարագան, կարգ մը արեւմտամետ պատմաբաններ, որոնց շարքին հայեր, կը փութան հերքելու այս իրողութիւնը, նախ վարմանք յայտնելով եւ ապա շեշտելով թէ ամէն ինչի մէջ պէտք չէ փնտռել սիոնական դեր մը ու վայն դաւադրութեան տեսութիւն կոչել: Անոնք իբրեւ եզրակացութիւն կը «հաստատեն» թէ միայն թուրքն է հայուն թշնամին: Վերի փաստագրութիւններով ներկայացուած օտարներու վկայութիւնները՝ սիոնիստներու Հայասպանութեան մէջ ունեցած վճռական դերին մասին պատմական արմատներ ունին եւ անժխտելի իրականութիւն են: Այդ տեսակետները կը բաժնեն նոյնիսկ հրեայ ոչ-սիոնիստ եւ կամ նոյնիսկ սիոնիստ պատմաբաններ, ինչպիսիք են Այիր Օրոն, Իսրայէլ Չարնի, Պերնարտ Լիուիս եւայլն:

ԱՐԱՔԱԿԱՆ ԳԱՐՈՒՆԷՆ ՏԱՄՆԱՄԵԱԿ ՄԸ ԵՏՔ

ԻՆՉ ՊԱՀՈՒԱԾ Է ԱՐԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԵՏԻՆ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»-ին

Առօրեայ եւ հասարակական կեանքին մէջ շատ յաճախ կը խօսինք փոփոխութիւններու անհրաժեշտութեան մասին. կը շարժինք առանց դոյսն պատկերացումը ունենալու առնուող քայլերու հետեւանքներուն, կը շարժինք մոռնալով, որ փոփոխութեան անուան տակ կատարուող քայլեր յուսախաբութեան կրնան մատնել մեզ ու շրջապատը: Բայց աւելը արդէն գործուած է. երազներու փլուզում եւ ողորմելի իրականութիւն: Եթէ ցանկութիւնները բարի են, շահադիտութիւններէ հեռու, ենթահողը պատրաստ, քայլերը սերտուած եւ պայմանները նպաստաւոր՝ փոփոխութիւնները անկասկած պիտի ունենան դրական ներազդեցութիւն: Ինքնանպատակ, կամայական փոփոխութիւնները՝ եպերելի հետեւանքներով արկածախնդրութիւններու առջեւ կրնան դնել ենթական ու հաւաքականութիւնը:

Պետութիւններու պարագան չի տարբերիր անհատներու տրամաբանութենէն: Խօսքով՝ բոլորը կը չգտին ընկերային արդարութեան: Բայց թէ ինչպիսի՝ ճանապարհով կը փորձեն հասնիլ իրենց նպատակներուն, ինչպիսի՝ պատճառաբանութիւններով պիտի փորձեն հիմնաւորել իրենց արարքը, - այստեղ ալ կը բացայայտուի նպատակներու եւ միջոցներու արդարացիութեան ակօսը: Ծառ յաճախ, նպատակը չ'արդարացներ միջոցը եւ հակառակը: Անչ, հաւաքականութիւն եւ կամ պետութիւն, սկզբունքը միեւնոյնն է՝ առարկայական ենթահողի բացակայութեան փոփոխութիւնները դատապարտուած են չախողութեան, լաւագոյն պարագային՝ ի սպառ հիւծումի:

Մարդկային քաղաքակրթութեան տիտաններ նուիրաբերած արաբական աշխարհը ինչո՞ւ պիտի մնայ մենատիրական, ստրկական վարչակարգերու խորհրդանիշ...: Բողոքն ու ընդվզումը տեղին էր ու արդար: Սակայն արաբական աշխարհի զարգացումներուն դիտորդ ռեւէ վերլուծաբան, անմիջապէս պիտի կռահէ, թէ արտաքին ուժերու մեղսակցութեամբ հրահրուող ընկերային, կենցաղային եւ տնտեսական պայմաններու դէմ ժողովրդային պոռթկումներուն տակ պահուած ծրագրերը քառսի մատնեցին Իրաքը, Եգիպտոսը, Թունուզը, Լիպիան, Սուրիան, Սուտանը, Եմենը, ուրիշներ հարստահարուեցան եւ յափշտակուեցան անոնց բնական հարստութիւնները...:

Ի՞նչու կը գրեմ այս յօդուածը: Պի.Պի.Սի-ի անգլերէն լուրեր հաղորդող բաժինը, այսպէս կոչուած Արաբական գարնան տասնամեակին առիթով պատրաստած է հաղորդումներու շարք մը Տաէշ-ի մասին...: Օպտուած դիմագիծով Տաէշի ներկայացուցիչներ կը խօսին ընկերային բարեկարգութիւններու մասին...: Ըսէ՛ տերդ, ըսեմ, թէ ո՞վ ես, - պիտի ըսէր առաջը...

Փոփոխութեան կամ բարեկարգութիւններու չափանիշը անկասկած օրէնքի գերակայութիւնը եւ ընկերային արդարութիւնը պարտին ըլլալ: Ժողովուրդներ այլ բան չեն պահանջեր, եթէ ոչ՝ հասարակարգեր, որոնք պիտի երաշխաւորեն քաղաքացիին իրաւունքը: Հասարակարգ, ուր իշխանութիւնները հաշուետու պիտի մնան խորհրդարանին ու ժողովուրդին առջեւ: Մէկ խօսքով՝ հաւաքականութեան շահերը գերադասող համակարգ:

Գարնանային դալարագէղ մթնոլորտ ստեղծելու փոխարէն՝ սփռուեցաւ, արին, ահ ու սարսափ, աւեր՝ քաղաքական, տնտեսական եւ ընկերային փլուզում: Խաթարուեցաւ արաբ մարդուն բարոյաւորութեան նկարագիրը: Ան ակամայ ներգրաւուեցաւ միջհամայնքային, յարանուանական բախումներու մէջ: Արմատականութիւնը, ծայրայեղականութիւնը դարձաւ յեղափոխութեան խորհրդանիշ...: Արտաքնապէս անմեղ թուող ընդվզումներուն տակ սկսան բացայայտուիլ օտար պետութիւններու թելադրութեամբ անապնի եւ չարամիտ դիտաւորութիւններ: Արդար պահանջները շահագործուեցան: Ժողովուրդներ դարձան սին հաշիւներու գոհ: Յանկարծ արաբական աշխարհի բարեկամ դարձաւ Իսրայէլը: Ջնջուեցան Իսրայէլի հետ բնական յարաբերութիւններ հաստատող արաբական պետութիւններու արտաքին պարտքերուն մեծամասնութիւնը, շատեր մէկ օրէն միւսը «ապատագրուեցան» եւ «դուրս ելան» ահաբեկիչ պետութիւններու ցուցակէն...որովհետեւ խոնարհեցան երբայական պետութեան առջեւ: Յանկարծ դուրս եկաւ, որ Իրանն է արաբական աշխարհին եւ Իսրայէլին հասարակաց թշնամին: Այն Իրանը, որ կէս դար առաջ Արեւմուտքին եւ յայտնապէս Մ. Նահանգներու ոստիկանն էր Միջին Արեւելքի մէջ...

Արաբական աշխարհը հարուածող յեղափոխութիւններուն մեծամասնութիւնը, քառսի կամ՝ համակերպումին ահապանգ հնչեցուցած է բոլորին մէջ: Ո՞վ կրնայ վերլուծել, թէ այսօրուան դրութեամբ՝ ստոյգ ինչ տեղի կ'ունենայ Լիպիոյ, Թունուզի, Եգիպտոսի, Պահրէյնի, Եմենի, Իրաքի, Սուրիոյ եւ վերջապէս Լիբանանի մէջ: Ո՞վ կրնայ կռահել, թէ վաղուան օրը ինչ կը խոստանայ այդ պետութիւններուն: Ժողովրդավար հասարակարգերու կերտում՝ ամենեւին: Ընդհակառակը՝ մարդկային կորուստ, արտագաղթ, արմատականութեան ուռճացում եւ տնտեսական քայքայում:

Այս բոլորին հետեւանքով կամայ թէ ակամայ նսեմացաւ արաբական աշխարհի ղեկավարութեան վարկը: Արեւմտեան պետութիւններու ներկայացուցիչներ պիտի որոշեն անոնց ամենօրեայ քայլերը, ելոյթներուն բովանդակութիւնը եւ ճակատագիրը: Ոմանց պարագային, Արեւմուտքը միանշանակ վճիռ կ'արձակէ, երբ նոյն պահուն կը քողարկէ ուրիշներու վարագործութիւնները: Այսօր, Միջին Արեւելքի բնական հարստութիւններուն վրայ չեռք դնելու ահեղ պայքարի այս իրականութեան մէջ, արաբական աշխարհը՝ իր անմիաբանութեան եւ անհեռատես ղեկավարութեան պատճառով ետդարձ կը կատարէ

ԱՀԱՐՈՆ ՇԱՐՏՁՄԵԱՆ

դէպի ցեղային, աշիրեթական ժամանակներ...: Արեւմուտքը աստիճանաբար կը տիրանայ անոր բնական հարստութիւններուն, իսկ արաբը հաճոյաբար ճանապարհ կը բանայ Արեւմուտքին առջեւ:

Նոր Միջին Արեւելքի տեսլականով արաբական աշխարհի բնական հարստութիւններուն յափշտակումը պիտի շարունակուի շրջանին մէջ: Յանուն ժողովրդավարութեան՝ արմատական հոսանքներու յայտնութիւնը, համայնքային բախումները, քաղաքական սպանութիւնները, ահաբեկչական գործողութիւնները, տնտեսական պատժամիջոցները պիտի դառնան անոր անբաժան մասը: Հարցականի տակ դրուած է նաեւ Միջին Արեւելքի քրիստոնէութեան ճակատագիրը: Բայց ո՞ր քրիստոնեային մասին է խօսքը: Դժուար չէ կռահել, թէ ինչպիսի դիմագիծ պիտի ունենայ Միջին Արեւելքը տասնամեակ մը ետք...:

Ժողովրդավարութիւնը եւ ընկերային արդարութիւնը կը մնան ժամանակակից եւ հզօր պետականութեան խորհրդանիշ: Կ'ընդունինք, որ ընկերային, տնտեսական բարեկարգութիւններու լուրջ ծարաւ կ'ապրի արաբական աշխարհը: Յաւանութիւն չունինք պաշտպանելու մենատիրական վարչակարգեր, միապետութիւններ, սակայն կը մերժենք ժողովուրդներու ապնի զգացումներուն չարաշահումը, արտաքին միջամտութիւններով ապակայունացնելու արաբական երկիրները, անոնց բնական հարստութիւնները յափշտակելու, գաղութատիրական նոր վարչաչեւ ստեղծելու փորձերը:

Պէյրուս

ՄԱՍԻՍԻ ԶՈՅԳ ԳԱԳԱԹՆԵՐՈՒՆ ՆՄԱՆ...

(Ծարունակուած 4րդ էջէն)

յայտնի Ֆրանսայի Հայագետ ու լեզուագետ՝ (որուն անշնապէս բախտը ունեցած եմ հանդիպելու Փարիզ 1977-ին) Ֆրետերիք Ֆէյտին ըսած է. «Իմ գիտցած լեզուներուս մէջ Հայերէնը բացառիկ է. նախ՝ որպէս զարմանալիօրէն տրամաբանական լեզու, ապա նաեւ՝ իր ճկունութեամբ, նոր բառեր կազմելու դիւրութեամբ»: Բայց մենք կարծէք տակաւին կը նախընտրենք ներմուծել օտար բառեր, որովհետեւ աւելի հեշտ է: Կը յիշեմ 2013 թուականին լեզուի տեսչութեան պետ՝ Սերգօ Նրիցեան նշեց որ «Հայաստանի մէջ չկայ յստակ մշակուած քաղաքականութիւն մայրենի լեզուի վերահսկողութեան նկատմամբ»: Սովետական շրջանին «Տերմինաբանական Խորհուրդ»ը կար, այսօր այդ ալ չկայ: Ծեմ գիտեր եթէ ներկայիս կայ նման մարմին մը կամ ոչ:

Հայաստանի մէջ ինչպէս Սովետական շրջանին այնպէս ալ այսօր ունինք սքանչելի հայագետներ որոնք մեր աշխարհաբարի երկու ճիւղերուն ալ քաջատեղեակ են եւ հմուտ: Ես կասկած չունիմ որ իրենք ես կը ցաւին ի տես կատարածին: Ես կը խորհիմ որ Հայաստանի դպրոցներուն մէջ սկսեալ նախակրթարանէն պէտք է բժախնդիր ըլլալ եւ սորվեցնել մեր լեզուին հարապատ բառամբերը: Վստահ եմ որ շատ մը հայերէնի դասախօսներ այդ կ'ընեն: Նոյն բժախնդրութիւնը պահանջուելու է թերթերու խմբագիրներէն, լրատուներէն, ինչպէս նաեւ կառավարութեան մէջ գործողներէն, ազգային ժողովի պատգամաւորներէն ու նախարարներէն: Մեր այսօրուան, ինչպէս յաճախ կը լսենք ապատ, անկախ ու հպարտ Հայաստանի քաղաքացին ոչ «տուխ» բառին պէտքը ունի, ո՛չ ալ վերոյիշեալ բառերուն: Եկէ՛ք միասնաբար ոչ միայն ապահովենք մեր ոսկեղնիկ Մեսրոպեան լեզուին դարաւոր երթը, այլեւ զարգացնենք զայն ու հարստացնենք անոր բառապաշարը ըստ մեր լեզուի ոգուն, շունչին եւ նոր կարիքներուն ու Մասիսի գոյգ գագաթներուն նման, միշտ կոյս պահենք Հայոց Լեզուն:

Թրամպլը, Բընէթթերթ

Փետրուար 23, 2021

ՊԻԹԼԻՍ... ՈՒԻԼԵԱՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆԻ ՀԵՏ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»-ին

Սիրելի գրողի յիշատակին

ԳՐԻԳՈՐ ԶԱՆԻԿԵԱՆ

Արեւմտահայաստանի լեռները արտաքին հմայք ու ներքին վեհանձնութիւն՝ «արժանապատուութիւն» ունեն, իբր չեն նկատում, թէ ինչ դաւեր, խարդաւանքներ են նկատում ստորոտում: Հայ են եղել ու հայ են մնում: Այդ զգացողութիւնն աւելի է ամրապնդում, երբ Նեմրութի ու Գրգուռի գագաթների ամպերի ապարօշներով, լանջերի կուժկոտրուկների ու գինարբների գունեղ քողերով զմայլում, Ձորայ պահակի լեռնանցքը յաղթահարում, Բաղէշի հովիտն ենք մտնում: Համեղաջուր, թէ՞ Ամպաջուր ու Խոսրովաջուր գետակները իսկոյն ընդառաջ են ելնում, աջ ու ահեակ խոխոջալով, մինչեւ Պիթլիս են ուղեկցում...

Ընդդէմ է, երկուսն էլ շտապեցնում էին, բայց Ալամելենց խան իջեւանատան աւերակների մօտ չդիմացանք գայթակղութեանը: Կոպցել, բու-բու խմում էինք Համեղաջրի, թէ՞ Ամպաջրի պաղպաջուն կոհակները, վիճում, թէ երկու անուանումներից ո՞րն է աւելի դիպուկ: Տաւորութիւնն այնպիսին էր, որ գետակն իրօք Նեմրութի ամպերից է գահավիժում: Համի մասին էլ չեմ ասում: Ափեզրի սիւսախոտերի թփուտներում նոյնիսկ Աղբրանց արուն նշմաբեցինք, մուրապատու ծաղկի մասին Կոմիտասի երգը յիշեցինք.

Աղբրանց արուն՝ մէջ քարերում...

Պիթլիս մտանք ու պարզուեց, որ ոչ թէ երկու, չորս խրամակերպ կիրճերով, ասեւ անշեռակերտ դարպասներով, չորս վտակներ են ներխուժում քաղաքամէջ: Ապա, գետի վերածուելով, բախում են Քարալեռան ժայռերին ու չկարողանալով կործանել, շրջանցում, միանում, ընդհուպ Տիգրիս են հոսում: Հենց այդ չորերն էլ քաղաքը բաժանում են չորս թաղերի: Աշխարհում կա՞յ ուրիշ բնակավայր, որի ճիշտ կենտրոնում նման ժայռաբլուր յառնի: Քարալեռան գագաթին դեռ կանգուն էր Ալեքսանդր Մեծի ժամանակներից յայտնի ատամնաշար աշտարակներով բերդը: Մենք ստորգետնեայ անցուղիներով, ուղղաչիզ լեռնալանջերով, շարժական կամուրջներով ամենաբարձր պարսպապատին մօտեցանք, ու անդունդն այնքան գահավեժ էր, որ ցած նայել չկարողացանք: Միջնադարում պարսիկ խաներն այստեղից են նետել մահապարտներին, դրա համար էլ բնակիչներն Արիւնոտ աշտարակ են կոչել: Քարալեռից, սանդղահարթակների նման մէկը միւսին յաջորդում, ընդհուպ կիրճն էին խուժում հայկական թաղի առանձնատները, որոնցից իւրաքանչիւրի տանիքը յաջորդի բակը կամ պատշգամբն է: Ես հայեացքով որոնում եմ Թաղի գլուխ՝ այն ժամանակուայ արտայայտութեամբ՝ մահլէի Սպիտակ սալեր փողոցը: Տիկին Նուարդ Սաստրեանը, 85 տարեկան հասակում, Ուաշինգթոնում, ինչ այնքան մանրամասն նկարագրեց իր հայրական տունը, որ թոււմ էր՝ եթէ տեսնեմ, անմիջապէս կը ճանաչեմ: Նա տեղահանութիւնից յետոյ ապաստանել էր Ալեքսանդրապոլի որբանոցում, սովորել Թիֆլիսի Ներսիսեանում, ամուսնացել Պոլսում, Պարսկաստանով մէկ՝ Ռեշտից ընդհուպ Թեհրան դեգերելուց յետոյ հաստատուել էր Միացեալ Նահանգներում, բայց շարունակում էր Պիթլիսում ապրել: Նոյնը մի ուրիշ պիթլիսցի՝ Ուիլեամ Սարոյեանն էր մեծ մօր մասին ասում: Լուսնթագ Գարաօղլանեանը, Ֆրեզնոյում, մինչեւ մահ պիթլիսցու բարբառով է խօսել, եւ քանի որ հարեւանները չեն հասկացել, տարակուսել է.

- Ինչ տարօրինակ են ամերիկացիները: Այսքան տարի հետները հայերեն եմ զրուցում, ոչ մի բառ չեն սովորում:

Տիկին Նուարդը պատմում էր, որ պապը նահանգի ամենահարուստ գրադարանն է ունեցել, այնքան հարուստ, որ Պիթլիս՝ բողոքականութիւն քարուղելու եկած ամերիկացի միսիոնարները ցանկացել են գնել: Պապին, սակայն, ամենաշոյալ առաջարկներն անգամ չեն գայթակղել, անընդհատ նոյնն է կրկնել.

-Իմ գրքերը իմ ժողովրդին են:

1915-ի նախճիրի օրերին գերդաստանի տղամարդիկ կանանց, երեխաներին տնից հեռացնում են, որ իրենք դիրքաւորուեն տարբեր սենեակներում, գրադարանը պաշտպանեն.

-Ես մօրաքրոջս հետ պատսպարուել էի պարտէլի խորքում ու տեսայ, թէ ինչպէս ասկեարները հենց առաջին օրը տասնութ սատակ, հինգ արիւնաթաթախ վիրաւորի քաշքշելով տարան: Համոզուելով, որ չեն կարողանալու մերոնց դիմադրութիւնը ընկճել, նրանք քարիւղի թիթեղներ բերեցին, ցողեցին ներքնայարկն ու կրակի տուին: Աչքերիս առաջ մեր տունը, պապիս գրքերը այրում, տղամարդիկ ողջակիզում էին, ու ես նոյնիսկ լալ չէի կարողանում, նորահարս մօրաքրոջս գրկում դողդողում էի: Յանկարծ նայեցի նրան ու ճշացի: Մօրաքրոջս սեւաթոյր խոպոպները մի ակնթարթում՝ հենց այդ ակնթարթին սպիտակել, ճեփ-ճերմակ էին դարձել...

Բերդի ժայռակոժի, ուրապտոյտ սանդուղքներով ցած ենք իջնում: Միալար ճռռում են թութհաս ճպուռները, որոնց կտցած թութքը, յայտնի է, ամենաքաղցրն է: Աստիճանահարթակների են նման ոչ միայն Պիթլիսի տները, այլեւ այգիները, որոնց խաղողի օջազալար որթերը, հաստաբուն ընկուզենիները երեւի Ուիլեամ Սարոյեանի, Նուարդ Սաստրեանի պապերն են տնկել: Պիթլիսի ամբողջ հողատարածքը մրգաստան, այգեստան է, բուն քաղաքը մի կերպ սեղմուած է լեռների արանքում: Դրա համար են խանութները՝ գարմանախօրեն փոքր խանութները, որոնք կրպակներ են թում, իրարից առաջ, նոյնիսկ իրար վրայ ընկնելով, յաջորդում միմեանց: Ժողովուրդն էլ, որ յայտնի չէ՝ հարկատու ինչ-որ բան գնելու՞, թէ՞ պարզապէս զբօսնելու է ելել, չի տեղաւորում կրպակ-խանութների թողած նեղ անցուղում: Ու միայն բացօթեայ թէյարաններում նստոտած տղամարդիկ, եռուկեռին անհաղորդ, ժամե-

րով թէյ են խմում, լուռ մտորում: Ինչ՞ չես հասկանում: Անտիկ տեղանքը, գուցէ նաեւ բերքառատութիւնն է եղել պատճառը, որ Պիթլիսը կամ ինչպէս հայերն են ժամանակին կոչել՝ Բաղէշը, ի սկզբանէ առինքնել է, Ալեքսանդր Մակեդոնացուց սկսած հովիտ ներխուժած բոլոր ասպատակները՝ պարսիկներն ու արաբները, թուրքերն ու քրդերը իրարից խլխլել, պատերազմներ մղելով, արին հեղելով չգտել են տիրել: Իսկ հայերը՞, որ արաբ աշխարհագիր Եաղուբ ալ-համալիի, թուրք ուղեգիր Էլիլեայ Չելեքիի, քուրդ պատմիչ Ծարաֆ-խան Բիդլիսիի վկայութեամբ մեծամասնութիւն են կազմել: Ո՞ր հայերը: Թէկուզ Վարդան, Առաքել, Ներսէս Բաղիշեցիները, Յովհաննէս Կոլոտը, Գրիգոր Արճիշեցիին: Նրանք քաղաքից հեռու՝ Սուրբ Յովհաննէս, Սուրբ Աստուածածին, Տատրաբնակ, Խնդրակատար մենաստաններում քարուղազրքեր, յայսմատուրքներ, աւետարաններ են գրել: Պահպանուած, մեզ հա-

սածների թիւը ասում են 20-ն անցնում է: Բայց ախր ի՞նչ դրա ժամանակն էր, ինչու՞ վէնք չէին վերցնում, թշնամու դեմ ելնում: Մեր նախնիները երեւի հողը պաշտպանելու ոյժ չեն ունեցել, թշնամիները մէկը միւսից վայրագ, անարգ են եղել, այդ պատճառով էլ չգտել են գոնէ ոգին պահպանել:

Բայց ոգին ո՞րն է, հա՞ցն է՝ հացը չէ, ջու՞րն է՝ ջուրը չէ, երկիրը՞, երկի՞նքն է: Աւելին է՝ ի հարկէ՛: Ոգին հայերեն գրել-կարդալ չիմացող, հայրենիքը չտեսած Ուիլեամ Սարոյեանն էր, ում Ամերիկայի հինգ խոշորագոյն արշակազիրներից մէկն էին համարում, բայց նա գոռում-գոչում էր, որ ինքը հայ գրող է: Նա առաջին իսկ գրքի պատուավճարով 1935 դժուար թուականին Խորհրդային Հայաստան եկաւ ու իր համար պարզեց, որ ինքը ոչ միայն հայ, այլեւ պիթլիսահայ գրող է:

Իմ շուրջը աղմկող, մի քանի լիրայի համար ժամերով գին սակարկող պիթլիսցիները գիտե՞ն, որ իրենց քաղաքը մեծ գրող է տուել աշխարհին, որն ամբողջ կեանքում երազել է բնօրրանը՝լեռնային այս ուստանը տեսնել: 1964 թուականի մայիսին, երբ նա «Ատանա» նաւով Ստամբուլ հասաւ ու Ղալաթիոյ քարափն իջաւ, վարմացաւ: Իրեն դիմաւորելու եկած լրագրողները, լուսանկարիչները, պարզապէս երկրպագուներ խճողուել էին նաւահանգստում, մօտենալուն էին սպասում: Երբ մօտեցաւ, իմացաւ, որ բազմաթիւ գրքերը թարգմանուել են թուրքերէն, ինքը յայտնի՝ ընթերցուած, սիրուած հեղինակ է:

-Ամենից առաջ ու՞ր էք ուզում գնալ,- արեւելեան հիւրամեծարութեամբ իսկոյն շրջապատեցին նրան:

Պիթլիս, պատասխանեց Սարոյեանը,- այդ երազով եմ ապրել 56 տարի:

Նա, հիւրընկալների տարակուսանքը զգալով, չեռքը կրծքին սեղմեց.

- Այ ըմ պիթլիսցի՛ ես պիթլիսցի եմ:

Հիւրընկալները պապանջուել էին: Նրանք չէին կարող չիմանալ, որ հայկական եկեղեցիները՝ մկկիթների, գերեզմանոցները արօտավայրերի են վերածուած:

Սարոյեանի նման անհանգիստ, անզուսպ անձնաւորութիւնը ստիպուած եղաւ Ստամբուլում հեզ ու համբերատար մի ամբողջ շաբաթ սպասել, մինչեւ Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարարութիւնը ամերիկեան դեսպանատան ու տեղեկատուական կենտրոնի յամառ հարցապնդումներից յետոյ, ճարահատ, նրան պապերի բնօրրանն այցելելու արտօնութիւն շնորհէց:

Պիթլիսում ամերիկեան գրող Ուիլեամ Սարոյեանի գալստեան մասին արդէն գիտեին, հենց տեղ հասաւ, նախ թուրք պատմաբան Սուբիի Մենթեշի ուղեկցոյք նուիրեցին. «Պիթլիսը հիմնել են թուրքերը, քաղաքը թուրքական է,

(Ծար.ը տեսնել էջ 10)

ՊԻԹԼԻՍ... ՈՒԻԼԵԱՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆԻ ՀԵՏ

(Ծարունակուած 9րդ Էջէն)

Սարոյեանը կարդում ու կարօտով, յուզումից տամկայած աչքերով դեգե-
րում էր քաղաքի շուկայում, մինչեւ մրգավաճառ Շեմալ Բապիրը ընդառաջ
ելաւ, ասաց.

- Ես չեմ տան տեղը գիտեմ, քո հօրը յիշում եմ:
Սարոյեանը ցնցուեց.
- Ո՞վ էր իմ հայրը:
Մրգավաճառը պատասխանեց.
- Քո հայրը՝ Արմենակ Սարոյեանը, բողոքականների վարժարանում ուսու-
ցիչ էր:
- Ճիշդ է,- ուրախացաւ Սարոյեանը,- գնանք, մեր տունը ցոյց տուր:

Նրանք վառիվեր ոլորաններով մագլցեցին, Ծապուկոր թաղը հասան: Բար-
չունքից հրաշալի էին երեւում բերդը, քաղաքը, շրջապատող լեռները: Պիթ-
լիսը այդպէս էին նկարագրել Լուսնթագ տատը, մայրը՝ Թագուհին, Արամ
քեռին: «Կեանքիս ամենաերջանիկ պահն եմ ապրում»՝ զգացուեց Սարոյեանն
ու տեղնուտեղը որոշեց Պիթլիսի մասին իր լաւագոյն գործերից մէկը գրել:
Թերեւս՝ ամենալաւը:

- Հասանք,- Ջեմալը հեւալով կանգ առաւ, Գարաօղլանեանների տոհմա-
կան առանձնատունը ցոյց տուեց:

Քարակերտ, կամարաչեւ դարպասին պահպանուել էր կառուցման թուա-
կանը՝ՌՅԼԷ՝ 1888:

Սարոյեանը հակուեց Ջուրիկ աղբիւրի վրայ, երկար-երկար խմեց, լիացաւ,
բեղերը սրբեց, ափսոսաց, որ Արամ քեռուն, զարմիկներին հետը չբերեց:

- Մեր տունը ո՞րն է, աղբիւրից հեռու չպիտի լինէր:
Որքան մօտենում էին, այնքան խռովուում, անհամբերութիւնից եռեփում էր:
Մրգավաճառ Ջեմալը քարակոյտեր ցոյց տուեց.
- Մեր «Հայաթ» լրագրում գրուած էր,- արդարացաւ,- որ առաջին աշխար-
համարտին, երբ ռուսները գրաւել են քաղաքն ու նահանջել, վերջին պահին
հայ հրոսակալամբերը կործանել են Պիթլիսը:

Ասաց ու փախաւ...
Տունը փլատակ էր, բայց թոնիրը վարմանալիօրէն դեռ տաք էր: Պարզուեց՝
շրջակայ գիւղերից Պիթլիս տեղափոխուած քրդերի հարսները շատ են հա-
ւանում, ամէն օր գալիս, հաց են թխում: Կոացաւ, մատները բարկ պատերին
քսեց: Չգաց, որ շնչահեղչ է լինում, պատահական անցորդից ծխախոտ
խնդրեց: Տասը տարուց աւելի չէր ծխել, երբեք իրեն այսքան մենակ չէր զգա-
ցել: Գնաց, պառկեց իրենց այգու միակ ծառի տակ, փակեց աչքերը: Սթափ-
ւեց, երբ մէկը ցնցեց ուսը, գօտեպնդեց.

- Այդքան դարդ մի արա հեմշերի, ես դերչակ Սալահեղդին եմ, Պիթլի-
սում յարգանք ու պատիւ, կապեր ունեմ: Մթէ գիտես, թէ որտեղ են թաղուած
չեր ընտանեկան գանչերն ու հարստութիւնները, կարող եմ քեզ օգտակար
լինել: Արի միասին գտնենք, կիսենք...

Որքա՞ն է Սարոյեանն իրենց այգում մնացել, ինքնիրեն ի՞նչ է խօսել, խոր-
հըրդածել: Խօսել, խորհրդածե՞լ է: Նա, որ իր կեանքի գրեթէ ամէն օրուայ,
նոյնիսկ ժամուայ մասին նօթ ունի, այդ պահի մասին ոչինչ չգրեց: Սարոյեա-
նի նման մեծ գրողը չկարողացաւ գրել:

Լաւ, Սարոյեանը ոգին է, իրականութիւնը ո՞րն է՝մանրիկ, սեւ աչքերով այս
երիտասարդը՞, որ իր ճաշարանի առջեւ կանգնած քծնաժպիտ ինչ է նայում:
Ու քանի որ ուշադրութիւն չեմ դարչնում, ինքնաշարժերի արանքով, կեանքը
վտանգելով, փողոցը կտրում հասնում է հետեւիցս.

Ապեր, Հայաստանի՞ց ես:
Երեւանեան խօսակցականը՞ որտեղից գիտի:
Սրղէն կէսօր է, սոված կը լինէք, եկէք ինչ մօտ հաց կ’երէք: Էժման կը
հաշուեմ:

- Կարծում է մտմտում եմ, վրայ է տալիս.
- Քոնը չրի կը հաշուեմ:
- Կը ներես, Էլի, դու ի՞նչ ազգ ես:
- Լռում է: Հայերէն այդքան գիտի: Սովորել է, որ առեւտուր անի: Մթէ յաջո-
ղացնի՞ նաեւ խաբի:

Այդ երիտասարդը, հաստատ, օրը գոնէ մի անգամ Քարալեռան 2500-ամ-
եայ բերդապարսպին չի նայում, Ուիլեամ Սարոյեանի, ընդհանապէս երեւի ոչ
մի գրողի անուն չի իմանում, վաղ առաւօտից մինչեւ ուշ երեկոյ առեւտուր է
անում, որ գիշերը զուարճատներում ուղեղը մշուշոտի, հոմանուիոս հաստ
գաւակը գրկի, քնի: Ու իրեն երջանիկ զգալ:

Նրա երջանկութիւն՞ն է ճիշտ, թէ մեր տառապանքը, ես իմ զաւակներին
ո՞նց դաստիարակեմ, նրանց, նոյնիսկ թոռներիս հետ արեւմտահայերէն
խօսել շարունակե՞մ...

Հայաստան, իր երկրորդ այցելութեան ժամանակ, Ուիլեամ Սարոյեանը
մեզ՝ այն ժամանակուայ սկսնակ գրողներիս, մի պատմութիւն պատմեց:
«Պատմութեն»՝ ասում էր նա:

Տարագրութիւնից յետոյ աղքատախնամի ու բարեգործականի տիկինները
ամէն տարեմուտի գալիս են հայ որբերի համար իր քեռուց՝ իրաւաբան Արամ
Սարոյեանից դրամ ուզելու: ՄԷկ, երկու, երեք, քսան տարի:

- Շէ, այդ որբերը չմեծցա՞ն, հարցնում է Արամ Սարոյեանը:
- Մեծցան, պատասխանում են տիկիւնները, բայց նոր որբեր ունեցան:
Սարոյանական հետեւութիւնը ինչպէս միշտ պարզ ու իմաստուն էր՝ հայե-
րը հայրենիքից հեռու ինչքան ուզում է ապրեն, բարգաւաճեն, տարագիր
որբեր են:

Այդ պատճառով նա կտակեց, որ իր մարմինը, մարմնի գոնէ մի մասը
Հայաստանում հողին յանձնեն: Ամբողջ կեանքում եղել էր, չուզեց մահից յե-
տոյ Էլ տարագիր որբ լինել...:

Մըւան

ՅԱԻԵՐԺՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒՆ

(Ծարունակուած 4րդ Էջէն)

Հայ ժողովուրդը, մարդկային տառապանքի եւ ողբի մասին իր գաղափարը
չէ կազմած մեծանուն գրողներու՝ Արիստոտելէն, Հոմերոսէն, Շէքսպիրէն
կամ Թոլսթոյէն, այլ իր դաժան ու դառն ճակատագիրէն: Մեզի համար ողբեր-
գութիւնը գեղարուեստական գրութիւններէ չէ փոխանցուած, այլ եղած է գո-
յութեան չեւ, պատմութեան ժանր: Այդ է, որ համապարփակ իմաստ տուած է
Մաշտոցի ստեղծագործութեան եւ դարչուցած ժողովուրդի գոյատեւման
խորհրդանիշ:

Մեր մտածողները հին ժամանակներէն ըսած են, թէ դժբախտութիւնը
հնարագէտ կը դարչնէ մարդը: Որքան ալ ճիշտ ըլլայ այս միտքը անհատին,
բայց յատկապէս եւ աւելի ճիշտ կը նկատուի ազգերուն համար:

Չորրորդ դարու վերջնական Հայաստան աշխարհն ու հայ ժողովուրդը
ամենադժբախտ եւ ամենածանր վիճակի մէջ կը գտնուէին: Աննախադէպ
օրհաս կախուած էր անոր ազգային միասնութեան ու ինքնուրոյնութեան
վրայ: Ան կորսնցուցած էր իր պետական անկախութիւնը: Դրացի երկու հզօր
գիշատիչ կայսրութիւններ՝ Սասանեան Պարսկաստանն ու Բիւզանդիոնը
իրար միջեւ բաժնած էին Հայաստանը: Երկիրը դարչնելու պարսկական
Հայաստան եւ բիւզանդական Հայաստան: Այդ քիչ էր կարծես, գիշատիչները
Հայաստանի պետութեան ու եկեղեցիին պարտադրած էին ոչ միայն իրենց
խորթ օրէնքները, այլեւ իրենց լեզուն:

Պետականութիւն կորսնցուցած, տրոհուած ու յուսալքուած հայութեան
համար անհրաժեշտ էր ազգին հետագայ ինքնուրոյն գոյութեան սատարող,
ամրապնդող եւ անխախտ պահող նոր եւ կարեւոր գործօն՝ հայկական գիր,
որուն ընդմէջէն դպրութիւն, որոնք պիտի ըլլային փրկութիւն եւ անխորտակ
պատուար՝ պատմական այդ ծանր իրադրութեան մէջ, ընդդէմ Սասանեան
Պարսկաստանի եւ Բիւզանդական կայսրութեան չուլման սպառնալիքին:

Այս գիտակցութիւնը կը դառնայ խոր մտահոգութիւն, կը դառնայ իրամա-
յական պահանջ: Մեծ խանդով եւ եռանդով, անչնուիրութեամբ ու հայրենա-
սիրութեամբ այդ գործին կը նուիրուի ժամանակի լուսաւոր ու բանագէտ
մարդոցմէ մէկը. Մովսէս Խորենացիի բնորոշումով «Հրեշտակի տեսքով,
բեղմնաւոր միտքով, պայծառ խօսքերով, գործերով ժուժկալ, մարմնով
փառահեղ, սովորութիւններով աննման, խորհրդածութեամբ մեծ, հաւատով
ուղիղ, յոյսով համբերող, սիրով անկեղծ, ուսուցանելիս անչանչորթ» Մեսրոպ
Մաշտոցը, որ ասկէ ճիշտ 1600 տարի առաջ ստեղծեց հայոց գիրերը. գիրերու
ստեղծումով հայ գիրքն ու դպրոցը եւ եղաւ առաջին ուսուցիչը: Այո՛, այս
բոլորը 1600 տարի առաջ, ճիշտ 404 թուականին:

Թէ որքա՞ն մեծ եղած է գիրերու գիտին նշանակութիւնը, եւ որքա՞ն խորն
են գիտակցեր ժամանակի բանիմաց մարդիկ, այդ մէկը մեզի փոխանցած է
5րդ դարու պատմիչը, դէպքերուն ժամանակակից Կորիւնը, իր «Վարք Մաշ-
տոց»ի գիրքին մէջ:

Տարիներու անդադրում որոնումներէ ու տքնութենէ յետոյ, Մեսրոպ Մաշ-
տոց կ’իրականացնէ իր եւ խոհակիցներուն երազը՝ կը գտնէ, կը մշակէ հայոց
տառերը՝ այբուբենը եւ կը բերէ հայրենիք: Երբ Մեսրոպի վերադարձի լուրը կը
հասնի հայոց մայրաքաղաք Վաղարշապատ՝ Վռամշապուհ Թագաւորը, իր
աւագ նախարարները, Սահակ Պարթեւ Կաթողիկոսը, իր եպիսկոպոսներով
կ’երթան մինչեւ Արաքսը՝ Մեսրոպին ընդառաջ. «Ողջոյնների յետոյ՝ կը վե-
րադառնան ցնծութեան չայներով, երգերով, բարչրաչայն օրհնութիւններով
եւ տօնական ուրախութեամբ կ’անցնին օրերը...»: Այս նկարագիրը շատ բան
կ’ըսէ 4րդ դարու հայերու գիտակցութեան մասին, եւ առաջին հերթին կը
վկայէ այն, թէ ժողովուրդը Մեսրոպի գիտը կը նկատէր հոգեւոր ազատու-
թեան եւ առաջդիմութեան ազդակ:

Եւ Մեսրոպի գիտը իսկապէս յեղաշրջեց հայ կեանքը. հիմք հանդիսացաւ
լուսաւորութեան եւ յառաջդիմութեան, ամրապնդեց ազգային գիտակցու-
թիւնը: Դարչաւ ինքնապաշտպանութեան զենք ու վահան, հայ ժողովուրդի
յարատեւ գոյութեան երաշխիք եւ ապահովեց հայ ժողովուրդի ինքնութիւնը:

Ու այդպէս, մեր ժողովուրդի դարաւոր մշակութային մեծ ժառանգութիւնը՝
հարուստ ու ճոխ դպրութիւնը, ինքնատիպ ճարտարապետութիւնը, քանդակա-
գործութիւնը, գունագեղ, նուրբ մանրանկարչութիւնը եւ նկարչութիւնը՝ մենք
կը պարտինք Օշականի համեստ դամբարանին մէջ հանգչող մեր անմահ
Մեսրոպին եւ անոր ստեղծած հայոց տառերուն:

1600 ամեայ հայոց լեզուն, ինչպէս որ գոյատեւած է դարեր շարունակ,
բարբարոսական բոլոր արհաւիրքներուն, այդպէս ալ, եւ առաւել լաւ պիտի
ապրի, ի հարկին ողջ հայ ժողովուրդի գիտակից ջանքերով: Եւ ոչ մէկ գիշա-
տիչ ազգերու պետութիւններ այլեւս պիտի չյանդգնին, խաւար դարբերու օրի-
նակով, չեռք բարչրացնել մեր ժողովուրդի սրբութեան՝ լեզուին վրայ,
որովհետեւ Ոսկեղնիկը հայ ժողովուրդի սիրտն է, գիտակցութիւնը, հուրը,
սուրը, պահպանիչն է ու մեծագոյն հարստութիւնը:

Ուրեմն, անսահման երախտագիտութեամբ, Մեսրոպեան հայրենով ող-
ջունենք մեծ գիտնականին եւ ուսուցչապետին, 1600 տարի առաջ մեզի յա-
ւերժութիւն պարգեւող յաւերժական ճամբորդին:

ՊԷյրուք

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԷՋ ՍԿԻԶԲ ԱՌԱԲ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵԴՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ԺՈՂՈՎԸ

Փետրուար 23-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի մէջ, նախագահութեամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. ծայրագոյն պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի, սկիզբ առաւ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի ժողովը:

Մինչ օրակարգին անդրադառնալը, ժողովականները աղօթեցին անցեալ տարի ի Տէր ննջած եւ արցախեան պատերազմին զոհուած եկեղեցականներու համար, որմէ յետոյ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը ժողովի առիթով բոլորին բերաւ հայրապետական իր օրհնութիւնն ու պատգամը:

Ժողովի ընթացքին մասնաւոր քննարկման առարկայ պիտի դառնան յետ-պատերազմեան իրավիճակին մէջ Հայաստանի եւ Արցախի առջեւ ծառայած մարտահրաւերները, գերութեան մէջ յայտնուածներու եւ անյայտ կորսուածներու հետ առնչուած խնդիրները, անդրադարձ պիտի կատարուի առկայ կայութեան մէջ արտագաղթի վտանգին, Արցախի սրբավայրերու պաշտպանութեան եւ պահպանութեան ուղղութեամբ իրականացուած քայլերուն, յետպատերազմեան եւ համավարակային պայմաններուն մէջ Եկեղեցւոյ հովուական խնամքի եւ ծիսական կեանքի կազմակերպման վերաբերող հարցերուն:

Պիտի ներկայացուի նաեւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի 2020 թուականի գործունէութեան տեղեկագիրը, պիտի լսուին Ազգային-Եկեղեցական ժողովի կազմակերպման, Մայր Տաճարի ամրակայման եւ հիմնանորոգութեան ընթացքին եւ այդ նպատակով կազմակերպուած հանգանակութեան եւ Եկեղեցւոյ առաքելութեան արդիւնատրման առնչուող զեկոյցներ:

ՆԱՄԱՐԱԿԱՆԻ

ԳՆԱՀԱՏԵԼՈՎ ՆՈՐՎԱՆ ՍՐԲ.Ի ՅՕԴՈՒՄԸ

Պատուարժան խմբագրութիւն «Պայքար» շաբաթաթերթի,

Մեծ հաճոյքով եւ հետաքրքրութեամբ կարդացի «Պայքար»ի նոյեմբեր 29, 2020-ի թիւին մէջ, «Պատերազմը դադրեցաւ» խորագրով յօդուածը, Նորվան Արք. Չաքարեանի ստորագրութեամբ: Բարձրաստիճան կղերականի մը սրտէն քիած այս գրութիւնը, զոր կ'ակնարկէ 27 սեպտեմբերէն մինչեւ 9 յուլիս երկարող Արցախեան վերջին պատերազմը: Արքեպիսկոպոսը իր գրութիւնը կը սկսի խոսնակ ու աղօթքի անմահանուն հոյակապ հերոսներու յիշատակին: Ան կը խնդրէ մեր Տէր Յիսուս քրիստոսէն, որ մեր նահատակ մարտիկներու հոգիները արժանացնէ երկնքի լուսեղէն խորաններուն, դասելով զանոնք սուրբ նահատակներու կողքին: Մեր գեղադէմ ու երիտասարդ հերոսները զենք ի չեռին, ուրախ զուարթ ճակատ կ'երթան... մոռացութեան ենթարկուելիք բան չէ այս:

Սոյն յօդուածը ինծի ակամայ յիշեցուց 451 թուականի Վարդանանց ճակատամարտը, որ անմահացաւ իր նշանաբանով՝ «Մահ իմացեալ անմահութիւն, մահ ոչ իմացեալ՝ մահ» : Օրհնեալ ըլլան մեր խիզախ տղոց պանծալի մարտիրոսութիւնը: Հաւատալէ՛ք, անոնց թափած արիւնի հետքերէն շուշաններ պիտի բուսնին: Անբայատրելի յաղթանակ մըն էր տարուած ճակատամարտը, հակառակ իր դիւանագիտական պարտութեան: Այլապէս, հակառակորդին վիթխարի բանակին դիմաց քառասուն եւ հինգօրեայ դիմադրութեան սքանչելագործ յաջողութիւնը ինչպէ՞ս բացատրել: Այս հերոսամարտը իբրեւ նոր օրերու վարդանանց պիտի արձանագրուի հայոց պատմութեան նորօրեայ էջերուն մէջ:

Եզրակացնելով իր յօդուածը, Արք. Նորվան Չաքարեան կ'ըսէ «Հայաստանի եւ Արցախի սիրելի մայրեր, որ չեր երիտասարդ սիրասունները մատաղ տուիք հայրենիքի պաշտպանութեան համար: Կը բաժնենք չեր սուգն ու վիշտը: Խորն է վերքը չեր սրտերուն մէջ, բայց հաւատալէ՛ք, չեր սիրասունները բացակայ են միայն ֆիզիքապէս: Միջոցառուելէ՛ք, որովհետեւ անոնք ողջ են եւ կ'ապրին երկնային բնակարաններու մէջ: Փորձեցէ՛ք աղօթքով կապ հաստատել իրենց հետ, անոնք կը հաղորդակցին եւ կը միաւորուին չեզի հետ: Սգաւոր մայրեր, Աստուած չեզ զօրացնէ չեր հաւատքին մէջ: Իր այս տողերով Նորվան Արք. կու գայ ապացուցել, թէ երբ մարդ մը մարտուր կեանք ապրի այս աշխարհին մէջ, անոր կեանքը չի վերջանար գերեզմանով, այլ կը շարունակուի երկնային կեանքով:

Կը մնայ մեզի մաղթել որ Նորվան Արք. Չաքարեան յաջողութեամբ շարունակէ իր առաքելութիւնը յանուն հայ ազգին:

Գեորգ Սոլաքեան
Պէյրուք

ՍՐՈՒՂՆՁՏԵԱՂՆՑ...

(Շարունակուած 6րդ էջէն)

պաշտօնով), ամէն տեսակ դաւեր լարած էր անոր դէմ՝ ճգնելով խլել անկէ Վանի առաջնորդական պաշտօնը...: Ըստ նամակագրին, Գարեգին վրդ. «վրէժխընդիր, գծուծ եւ փառասէր» հոգեւորական մըն էր, «խաբեքայ եւ եզուիտ», որ **«եթէ մի քիչ ես երկար մնար Վանի մէջ, Լեհաստանի Նիկոլ եպս.ը կը դառնար այս-տեղի հայերի գլխին»...**

Փորթուգալեանի պարկեշտութեան վրայ կասկած չունինք, այնպէս ինչպէս չունինք կասկած Սրուանչտեանցի հայրենասիրութեան վրայ. վկայ՝ իր ամբողջ գրականութիւնը:

Ուրե՞մն:

Գիտենք, որ այդ տարիներուն Վանի մէջ բոլորն համեմատութիւններու հասած էր «Պողոսեան-ապօղոսեան» անունով ծանօթ վեճը՝ հակադիր խմբակցութիւններու միջեւ, ու Սրուանչտեանց ալ, հաւանաբար, մասնակից էր այդ վեճերուն: Մենք այդ մասին վկայութիւններ եւ հաստատումներ ունինք վանեցի մտաւորական Միքայէլ Նաթանեանէն (տե՛ս **«Վասպուրական»** յուշամատենը, Վեներտիկ, 1930, էջ 187-194): Հետեաբար, կը տարուինք մտածելու, թէ Փորթուգալեանի ամբաստանութիւնները, գրուած ու տպուած՝ Սրուանչտեանցի ողջութեան իսկ, թերեւս կը բխին անձնական հակառակութիւններէ եւ անսիրելիութիւններէ, թերեւս ալ չափազանցուած են:

Այսպէս կամ այնպէս, վերջին հաշուով ու Աւետարանի հաստատումով՝ **«Ո՞վ իցէ մարդ, որ կեցցէ եւ ոչ մեղիցէ»...**

Հալէպ

ՆԱՄԱՐԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՏՈՒԱՐԺԱՆ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

«ՊԱՅԶԱՐ» ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ

Յարգարժան խմբագրութիւն,

Կարդացի «Պայքար» շաբաթաթերթի փետրուար 14 թուականի թիւին մէջ «ՆԱՄԱԿԱՆԻ» սիւնակին տակ լոյս տեսած եւ խմբագրութեանդ ուղղուած գրութիւն-նամակ մը՝ տիար Մկրտիչ Տարագճեանի ստորագրութեամբ, ուր ան ակնարկութիւն կ'ըներ թերթիդ աշխատակից Վարդգէս Գուրույեանի «Թաւիշը, այս սա անիծեալ թաւիշը» անուն յօդուածին:

Կարդացի նաեւ Խմբագրութեանդ կողմէ նամակագիր պարունին ուղղուած պատասխանը, ուր յիշատակած էիք, թէ խմբագրութիւնդ տպած էր Գուրուեանի վերոգրեալ յօդուածը իմ՝ «Յեղասպանութենէն 100 տարի ետք մեր մեծագոյն տառապանքը» յօդուածիս կողքին, «Երկու պատկեր» վերնագրի տակ,, աւելցնելով, թէ «Երկու պատկեր» վերնագրին իմաստը երկու ծայրայեղ տեսակետներու նշանակութիւնն ունէր: Ապա աւելցուցած էիք, թէ «տպած էիք զանոնք, մեկնելով մամուլի ազատութեան սկզբունքներէն՝ չբաժնելով հանդերձ զանոնք»:

Շարունակելով չեր միտքը, նոյն պատասխանին մէջ գրած էիք նաեւ, թէ «մենք ոչ համամիտ ենք Մարտիրոսեանին որ մահապատիժ կը պահանջէր վարչապետին համար, ոչ ալ համաձայն ենք Գուրուեանին, որ կը վկայէր որ հայութեան 80 տոկոսը կը շարունակէ մնալ վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի կողքին»:

Յարգարժան խմբագրութիւն, հիմա, որ արդէն բացատրութեամբ մը պատասխանած էք նամակագիր պարունին, ես հարց կուտամ չեզի հրապարակաւ՝ ակնարկելով չեր միտք պղտորող գրութեան, ուրկէ՞ հանեցիք թէ ես «մահապատիժ կը պահանջեմ վարչապետին համար» նախադասութիւնը:

Ա՛յս է մամուլի ազատութեան օրէնքին սահմանումը, որ ինքնին բացայայտ չարափոխում է: Ես շատ յստակօրէն գրած եմ հետեւեալը իմ յօդուածին մէջ, «Ինչո՞ւ համար այսօր Հայաստանի մէջ չի կազմուի յատուկ պատերազմական ատեան՝ դատելու համար բոլոր պատասխանատուներն ու յանցաւորները, որոնք երկիրը առաջնորդեցին հոս, իրենց խակ, անկարող եւ չախող դիւանագիտութեամբ ու տգիտութեամբ»:

Ընդդէմ, պատասխանեցէ՛ք: Ո՞ր է «մահապատիժ» բառը: Բայ աստի, աւելորդ կը գտնեմ նաեւ չեր օգտագործած «ծայրայեղ» արտայայտութիւնը: Եթէ իմը «ծայրայեղ» էր, չեր ակնարկութիւնը ինչպէ՞ս պետք է թարգմանել:

Յարգարժան խմբագրութիւն, արարտելով իմ նամակը, զայն կը յանձնեմ չեր ուշադրութեան, սպասելով պատշաճ լուսաբանութիւն:

Յարգանքներով՝

Համբիկ Մարտիրոսեան

Պէյրուք

«Պայքար» - Մեր յարգարժան աշխատակիցը՝ Համբիկ Մարտիրոսեան թող ներողամիտ գտնուի որ իր միտք բանին թիրիմացութեամբ սխալ հասկցած ենք: Կ'ուզենք ճշդել որ Համբիկ Մարտիրոսեան միայն առաջարկած էր կազմել պատերազմական ատեան մը՝ դատելու համար խակ, անկարող եւ չախող դիւանագիտութեան «պատասխանատուները»: Կը հասկնանք, ուրեմն, որ ինք պատասխանատու չէ այդ ատեանի վճիռին՝ բանտարկութիւն թէ մահապատիժ:

ՆԱՍԱԿՆԵՐ ԵՐԿՐԻՑ

Նամակ 132

Վահագն Գուրպաղեանի մասին

Սիրելի բարեկամ,
Ես ներքին մեծ բաականությամբ եւ ուղղակի հաճոյքով եմ գրում այս տողերը, որովհետեւ երբ խօսում կամ գրում եմ լաւ բաների, գեղեցիկ երեսոյնների, առաւել եւս՝ հրաշալի մարդկանց մասին, իրօք բաականութիւն է եւ հաճոյք: Այսօր ես քեզ ուզում եմ ծանօթացնել մի փառահեղ մարդու, տաղանդատոր գիտնականի եւ ընտիր մտաւորականի: Մեր մէջ ասած,- դէս-դէն մի ասա, ամէն մարդու մի պատմիր,- ես հպարտ եմ իր հետ իմ ընկերութեամբ եւ բարեկամութեամբ:

Վահագն Գուրպաղեանը գիտնական է եւ շատ մեծ գիտնական է: Այսօր նա Հայաստանում Կոսմոլոգիայի եւ աստղաֆիզիկայի ղեկավարն է: Իր կեանքի ուղին շատ հարուստ եւ հետաքրքրական է:

Վահագն Գուրպաղեանը իր մասնագիտական կրթութիւնը ստացել է Մոսկուայում, աշակերտելով շատ մեծ գիտնականների, խորհրդային միջուկային վեների հեղինակներից Նոբելեան մրցանակի դափնեկիր Վիտալի Գինպուրգին եւ շատ նշանավոր Մակով Չելդովիչին: Դեռեւս 1979 թուականին Գինպուրգը դիմում է Միջազգային աստղագիտական միութեան նախագահին խնդրելով 23-ամեայ Վահագն Գուրպաղեանին հրաւիրելու Ղլխաւոր ասամբլեայում ելոյթ ունենալու: Համբաււոր Nature գիտական ամսագիրը հրապարակում է երիտասարդ գիտնականի աշխատութիւնը: Դու գիտես, որ մեզանում գիտական երկու աստիճան կայ՝ գիտութիւնների թեկնածու եւ գիտութեան դոկտոր: Թեկնածու դառնալը արդէն դիրքին չէ: Եւ այնուամենայնիւ արդէն գիտութիւնների թեկնածու Վահագն Գուրպաղեանը երեսունեկու տարեկանում դառնում է գիտութիւնների դոկտոր:

Սկսում է նրա մեծ ընթացքը: 1989 թուականին նա դասախօսութիւններ է կարդում Ճապոնիայի չորս համալսարանում: Դրանից յետոյ հրաւիրեալ փրոֆեսոր Վահագն Գուրպաղեանը աշխատում է օտարերկրեայ մի շարք համալսարաններում, այդ թում՝ Մասեքսի (Մեծ Բրիտանիա) եւ 2001 թուականից Հոռմի Լա Սոպիենցիա» համալսարանում:

Վահագն Գուրպաղեանը քանիցս մասնակցել է միջազգային շատ պատուաւոր գիտաժողովների: 2000 թուականին նա մասնակցել է 22-րդ Սոլվէյի ֆիզիքայի գիտաժողովին: Ի դէպ, 1911 թուականից սկիզբ առնող այս համբաււոր գիտաժողովներին հայ գիտնականներից մասնակցել է միայն Վիկտոր Համբարջումեանը: 2012 թուականին տիեզերքի հետազօտութեան առաջնահերթութիւններին նուիրուած շուէյցարական գիտութեան 9-րդ քիենալէի երկու գլխատոր բանախօսներից մէկը եղել է Վահագն Գուրպաղեանը:

Հիմա մի շատ բարդ, շատ դժուար, ասեմ քեզ՝ ինչ համար էլ անհասկանալի նախադասութիւն եմ գրելու: Վահագն Գուրպաղեանի հետազօտութիւնները վերաբերում են գալակտիկական միջուկներում սեւ խողոչների ակրեյիային, աստղային համակարգերում քաօսային երեսոյններին, տիեզերական մնացորդային ճառագայթման յատկութիւններին եւ տիեզերքում ցածր խտութեան հսկայական տիրոյթների բացայայտմանը: Նա առաջարկել է տեղեկատուական պանսպերմիայի վարկածը, ինչը համարուել է Ֆերմիի պարադոքսի հնարաւոր լուծում: Ըստ Վահագն Գուրպաղեանի վարկածի՝ տիեզերական ապղանջաններով հնարաւոր է փոխանցել կեանքի հիմնարար տարրերի գենոմի վերաբերեալ սեղմ կոդաւորուած տեղեկութիւն:

Բան հասկացա՞ր: Մեզ համար մաքուր չինարէն է, չէ՞: Աւելի լաւ է՝ դա չշարունակեմ, բայց ասեմ, որ Վահագնը ներկայումս եւրոպական արբանեակային ծրագրերից մէկի ղեկավար կազմի մէջ է: Գիտնականները արբանեակ են արշակում Երրորդական տիեզերական գործակալութեան Կուրու կայանից (Ֆրանսիական Չվիանա):

Վահագն Գուրպաղեանը լայն հետաքրքրութիւնների տեր անշնաւորութիւն է: Նա համագործակցել է Փարիզի, Հարվարդի, Չիկագոյի հնագետների հետ:

Տիգրան Մեծի յայտնի դրամի պատկերը կար հայ ժողովրդի պատմութեան մեր դպրոցական բոլոր դասագրքերում: Արքայից արքայի թագի վրայ թռչող աստղ կար պատկերուած: Ինչքա՞ն երկար ենք նայել ու դիտել: Բայց ահա Վահագն Գուրպաղեանը է կարողացել ուշադրութիւն հրաւիրել դրա վրայ, գիտականօրէն ապացուցելով այն նոյնպէս, որ է Հալլէի նշանաւոր գիսաւորի հետ: Գիտական այս յայտնագործութիւնը վիթխարի դեր է խաղացել հին աշխարհի պատմութեան ժամանակագրութեան մէջ շատ կարեւոր եւ նշանակալից ժամանակային ճշտումներ կատարելու գործում: Այսօր աշխարհի բազմաթիւ հանրագիտարաններում այդ յայտնագործութիւնը արշանագրուած է:

Միտոս որ հնարաւորութիւն չկայ իր գոնէ շատ կարեւոր ու գլխաւոր գիտական աշխատութիւններն ու հրապարակումները թուրքերի, իր հնագիտական յայտնագործութեան հետ կապուած հրապարակումները նշելու:

Այսքանը գրեցի, որ վերջապէս մօտենամ ամենակարեւոր ասելիքին: Եւ դու կ'իմանա իմ՝ պարզ ու սովորական հայիս հպարտութեան պատճառներից մէկը:

Վահագն Գուրպաղեանը սերտօրէն համագործակցել է մեծանուն գիտնական, անգլիացի ֆիզիկոս եւ մաթեմատիկոս, Լոնդոնի արքայական ընկերութեան անդամ, Օքսֆորդի համալսարանի մաթեմատիկայի ամբիոնի վարիչ Ռոջեր Փենրօուպի հետ:

Անցեալ տարի, մեզ համար չարաղետ 2020 թուականին Ռոջեր Փենրօուպը արժանապաւ Նոբելեան մրցանակի: Դեկտեմբերի 8-ին գիտնականը կարդում է իր Նոբելեան դասախօսութիւնը, որի մէջ ամփոփում եւ ի մի է բերում բնագաւառի գրեթէ մէկ դար տեւած ընթացքը: Իր դասախօսութեան մէջ Փենրօուպը խօսում է Վահագն Գուրպաղեանի հետ համագործակցութեան, հայ գիտնականի հետազօտութիւնների կարեւորութեան եւ նշանակալիութեան մասին: Առաջին անգամ շուէդական ակադեմիայի դահլիճում Նոբելեան մրցանակի առիթով տրուում է հայ գիտնականի անուն, այն էլ՝ որոշակի վերաբերմունքով:

Դէ, հիմա ասա, ես, պարզ հայս, չհպարտանա՞մ: Միգուցէ ուրիշ ժողովուրդների, մեծ եւ հզօր պետութիւնների ժողովուրդների համար դա մեծ բան չէ, բայց մեզ համար, մեզ, որ լաւ գիտենք մեր իրականութիւնն ու մեր գիտութեան վիճակն ու մակարդակը, ի հարկէ, մեծ բան է:

Եւ էլի մի կարեւոր ու հետաքրքրական իրողութիւն: 2004 թուականին Վահագն Գուրպաղեանը չեռնարկում է մի յանդուգն փորձ՝ բարչրանալ Արարատ լեռան գագաթը, բայց բարչրանալ Դորպատի համալսարանի փրոֆեսոր Ֆրիտրիխ Փարրոթի եւ մեր լուսապայծառ Սաշատուր Արովեանի վերելքի ճանապարհով: Արարատ լեռան Արարատեան դաշտի դիմահայեաց լանջը խիստ ռազմականացուած տարածք է՝ մուտքի խստագոյն արգելքով: Սակայն Թուրքիայի ռազմական ղեկավարութիւնը, յարգելով Վահագն Գուրպաղեանի գիտական վաստակն ու միջազգային գիտական ճանաչումը, նրան թոյլ է տալիս իրագործելու այդ վերելքը: Այս վերելքի ընթացքում Վահագն Գուրպաղեանը յայտնաբերում է 5-6-րդ դարերի հայկական անյայտ բազիլիկային շինութիւն, ինչպէս նաեւ ասուպի մի անյայտ խառնարան: Այս վերջինի մասին հետազօտութիւն է

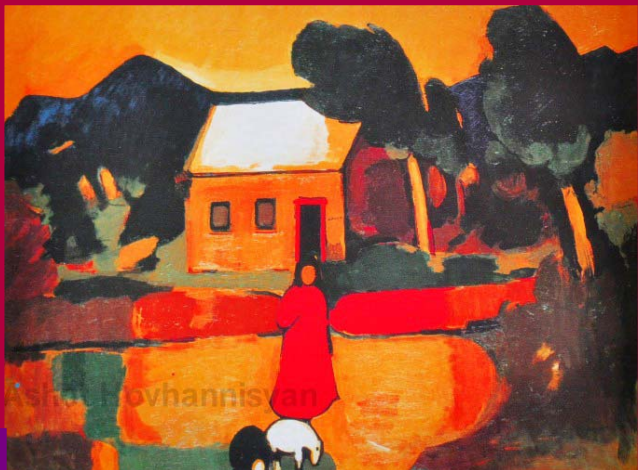
Մեր Արուեստագետները - 213

ԱՇՈՏ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

անուան գեղանկարչութեան, քանդակագործութեան ինստիտուտը, որ կը ծանօթանայ արւեստաբան Հենրիկ Իգիթեանին հետ:

1964ին աւարտելով ակադեմիան կը վերադառնայ հայրենիք, որ ամբողջութեամբ կը նըւիրուի ստեղծագործա-

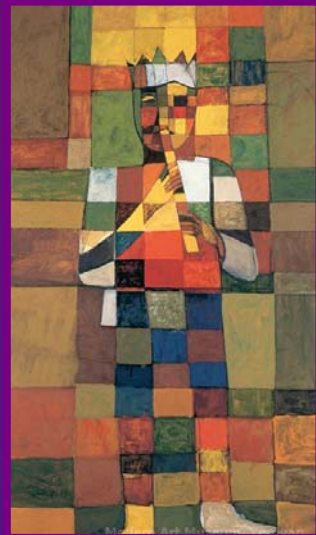
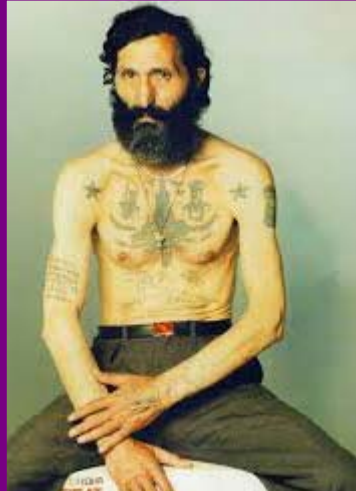
կան գործունեութեան: 1967ին «Թոնրատուն» աշխատանքով առաջին անգամ կը մասնակցի հանրապետական ցուցահանդէսին եւ այնուհետեւ՝ բոլոր հերթական ցուցահանդէսներուն: 1969ին կը տեղափոխուի Երեւան, որ կը սկսի որոնումի նոր շրջան մը:

1972ին Երեւանի մէջ բացումը կը կատարուի ժամանակակից արուեստի թանգարանին (Հենրիկ Իգիթեանի ոյժերով), որու մնայուն ցուցադրումի մէջ տեղ կը գտնեն նկարիչին այդ շրջանի 7 լաւագոյն գործերը: 1976ին պարզելով երկրա-

նքու հնարաւորութիւնները եկաւ նոր չեւերու ապատ մեկնաբանման:

1977ին կը մասնակցի Փարիզի մէջ կազմակերպուած «Սովետական Հայաստանի 50 նկարիչներու ստեղծագործութիւնը» ցուցահանդէսին եւ 1978ին Լիպպոնի Կիւպենկեան Հիմնադրամի կազմակերպած ժամանակակից նկարիչներու ցուցահանդէսին: Եւ ապա Պուտաբեշտ, Պերլին, Լոնտոն, Պոխում, Երեւան ...: 1990ին կը ստանայ Խորհրդային Հայաստանի վաստակաւոր նկարիչի կոչումը:

1996ին Համաշխարհային Քոնկրէսի նուիրած ՄԱԿի վարգաքման ծրագրի կողմէն կազմակերպուած մրցոյթ-ցուցահանդէսին «Արիա-

հայկական մանրանկարչութեան, այնպէս ալ Մարտիրոս Մարեանի, Մինաս Աւետիսեանի, Արշիլ Կորքիի ստեղծագործական ժառանգութեան հետ:

Կը մահանայ Երեւան, Յուլիս 12, 1997ին, 68 տարեկանին:

տպագրում քրիտանական աստղագիտական հանդէսում:

Պահեցի, որ վերջում ասեմ, որ Վահագն Գուրպաղեանը որդին է մեծանուն գիտնական, ուղղակի լեգենդական անհատականութիւն Գրիգոր Գուրպաղեանի: Վահագն Գուրպաղեանը թոռն է նշանաւոր հնագետ-հայագետ Աշխարիբէկ Բալանթարի, որի գիտական աշխատութիւնների ընտրանին երեք հատորով հրատարակուեց Փարիզում «Civilisation du Proshe-Orient» մատենաշարով:

Ահա թէ ինչ է նշանակում ընտանեկան կրթութիւն եւ դաստիարակութիւն, ինչ է նշանակում մտաւորական ընտանիքի ժառանգական ընթացք:

Ի դէպ, Վահագն Գուրպաղեանի որդին, տակաւին երիտասարդ մաթեմատիկոս Արամ Գուրպաղեանը, հասցրել է ստանալ Ռուսաստանի երիտասարդ գիտնականների առաջին մրցանակը եւ ներկայումս աշխատում է Քեմբրիջի համալսարանում (Մեծ Բրիտանիա):

Գրածս շատ համառօտ եւ կցկտուր եղաւ, բայց յոսով եմ, որ դու ծանօթացար մի հրաշալի հայ մտաւորականի:

Մնամ

Վահագն Գուրպաղեանով հիացած ընկերո՞ղ՝

Նրումադ Տեր-Սաջատուրեան
Երեւան